

Џеф Луис

Постмодерни простори¹

Апстракт: Глобализацијата е дефинирана на многу начини. За некои толкувачи, таа се однесува на интегрираниот културен и економски систем; други пак, глобализацијата ја дефинираат како комплекс на процеси со кои се зголемуваат степенот на развој и обемот на глобалната интеракција. Со оглед на состојбите во поново време, дејствувањето на овие процеси можеме да го лоцираме во периодот на модерната. Од Втората светска војна глобализациските процеси се интензивираат, посебно преку ширењето на посредувани информации и слики.

Некои теоретичари веруваат дека глобализацијата, во голема мера, е рапиден (брз и драстичен) сет на процеси. Особено постколонијалните теоретичари укажуваат дека состојбите на историската колонизација продолжуваат и денес. Додека управувањето на територии се распаѓа, нациите од Првиот свет продолжуваат да вршат „импе-

ријалистичка” контрола врз културите и економиите на поранешните колонизирани народи. Бројни утописки теории, како „мултикултурализмот”, се обидуваат да ги неутрализираат овие историски нееднаквости. На тој начин, голем дел од дебатите главно се однесуваат на две клучни прашања: дали глобализацијата ги пролонгира историските

¹ Текстот, со одобрување на авторот, е преземен од книгата LEWIS, J. (2008) *Cultural Studies: The Basics*, Los Angeles, Sage Publications

нееднаквости и дали глобализацијата ги вовлекува различните култури во хомогенизиран систем, управуван од моќните економски и културни елити.

Поновите аналитичари на глобализацијата се залагаат за надминување на овие прашања, укажувајќи на тоа дека културата е многу повеќе од само вградување/отелотворување во една „нација“. Особено постмодерните теории тврдат дека улогата и функцијата на нацијата и националната култура колабираат под тежината на транскултурната комуникација. Консумирањето, адаптирањето и “реинвенцијата” на културните артефакти неминовно ја хибридизираат културата. Оваа хибридизација е двонасочен процес: доминантните и подредените култури меѓусебно се менуваат, ре-обликувајќи ги своите разлики. Овие хибриди се евидентни во формирањето на постмодерните градови и нивната архитектура.

Постмодерните географии, исто така, овозможуваат нови форми на идентитетски формации. Во голем дел од поновите дискусии за глобализацијата се истражуваат формациите на хибридните идентитети и нивниот политички потенцијал.

Локални и глобални идентитети

Концептот на глобализација се покажа значајно проблематичен, предизвикувајќи позитивно и негативно настроено расудување. Всушност, постојат повеќе дефиниции за глобализацијата кои можат да се сведат на следново:

1. Процес кој вовлекува различни нации и култури во поголема комуникација и интеракција;
2. Процес кој се врзува со формирањето на „светскиот систем“ во кој економијата, комуникациите, културата и политиката се интегрирани во супстанцијален, транснационален редослед. Оваа дефиниција е блиску до она што Маршал Меклунан го нарекува „глобално село“. Различни луѓе, нации и култури се во интеракција и хибридизација, создавајќи ја новата светска култура;
3. Процес кој е поврзан со „модернизацијата“ и „вестернизацијата“, каде што различни луѓе, нации и култури стануваат хомогенизирани со усвојување на западната култура, економските стандарди и животниот стил. Западните (посебно американските) медиуми обезбедуваат ресурси кои остатокот од светот ги копира;
4. Процес во кој различни култури, народи и нации стануваат сè повеќе и повеќе упатени едни на други, но истовремено таа блискост обезбедува повеќе простор за зголемување отколку за намалување на локалноста, хетерогеноста и клатурните разлики.

При понатамошното истражување во детали на овие „натпреварувачки“ дефиниции, во обидот да дадеме основа на генералната критика на глобализацијата, во ова поглавје ќе се задржиме на првото и најнеутрално согледување.

Поголемиот дел од анализите на глобализацијата имаат тенденција неа да ја датираат во

периодот по Втората светска војна; сепак, транс-националните врски се протегаат сè до најраните периоди на човековите миграции. Всушност, се чини дека териториите на Африка, Европа, Азија и Австралија биле населени од пред најмалку 70 000 години. Значајни модели на територијална контрола биле проследени од еднакво значајни интертериторијални трговски и културни размени. Во Австралија на пример, се чини дека племенските „народи“ развиле екстензивни и широки интернационални трговски рути, како и силно регулирани и ритуализирани интернационални форуми за отворање на расправи, како и за размена на природни и културни ресурси (Flood, 1989, 1990). Овие состаноци често биле закажувани годишно или бинеално и вклучувале спортови и забава, како и сериозни дискусии за територијата, ресурсите и сродството. Во време на налетот на Европјаните од 1788 година, австралиските Аборицини тргувале со вонзаливските групи како што се индонезиските Макасини и различните островски заедници од Пацификот.

Софистицираноста на овие интернационални договори е одговор на главниот проблем што го имаат сите социјални групи: како да се справат со странците. Моделот на мирољубива размена на културни и економски ресурси бил добар начин за камуфлажа на историските комплексности кои вклучуваат војување, компромис, мешани бракови, културни промени, миграции, инвазија, периоди на богатство и периоди на значајна нестабилност.

Културите на австралиските Аборицини се едни од најконтинуираните. Веројатно заштитени од порадикалните мутации поради интер-гласијалните мориња и околните пустини, овие локални култури биле заштитени и од прекумерните надворешни интереси – барем до крајот на 18 век. Но, и покрај тоа, како и сите други култури, автентичните култури на Австралија, во одредени периоди, биле принудени на миграции, кои истовремено со себе донеле нови луѓе и нови културни елементи. Начинот на кој овие постојни групи се справувале со налетите на други групи е непознат, но може да се земе предвид дека релативно ретката населеност и обилноста на ресурси само потпомогнале во создавањето на релативно хармонична хибридација. Сè до времето на европската инвазија, изгледало дека има суштински малку несогласување помеѓу веќе постојни територии и групи. Всушност, се чини дека морфологијата на модерните австралиски Аборицини била чист хибрид на двете главни миграциски групи, што претпоставува мешани бракови и мешања на миграциските типови.

Создавањето на земјоделски и урбани заедници извршило многу повеќе притисок врз ресурсите и териториите. Додека номадските, ловнособирачки стилови на живот им овозможиле на групите значајна флексибилност во справувањето со ефектите од природните катастрофи, земјоделските заедници биле многу повеќе зависни од условите на територијата што ја населувале. Милитаризмот и територијалниот експанзионизам

обезбедувале начини за надминување на оваа ранливост. Заедниците развиле воени делови со кои можеле да присвојуваат надворешни територии, а истовремено и да се одбранат од можни упади. Овој метод на колонизација, кој ги произвел класичните империи: Персија, Грција и Рим, го овозможил моделот на модерните капиталистички општества. Создавањето „нација“ во Европа било фундаментално поврзано со формирањето империја, со што европските нации ги ангажирале своите воени, административни и технолошки ресурси за присвојување на териториите на крвките народи. Модерната глобализација, всушност, започнува со оваа форма на територијализација – идеологиите кои ги легитимирале економскиот експанзионизам, национализмот и империјализмот, станале стандарден дискурс на глобалната економска и културна интеграција. Најмалку до Втората светска војна овој дискурс на империјална глобализација, од страна на европските влади, беше сметан за легитимен израз на супериорност: преживува најпоготивниот и најсилниот.

Во современите дебати, некои критичари „глобализацијата“ ја разгледуваат како континуитет на империјалистичката идеологија. Други коментатори, пак, ја согледуваат како понеутрален, па дури и еволутивен процес, кој ги вовлекува народите во уште поголема економска, политичка и културна сродност. Во секој случај, модерната глобализација ги интегрира раните социјални модели, практики, процеси и идеологии преку нови форми на

културна размена. Најзначајни од овие нови форми на размена се медиумите и новите комуникациски технологии, кои го овозможуваат тоа што Антони Гиденс го нарекува „дејствување од далечина“. (1990:19) Сепак, овие нови медиуми и технологии сами по себе не можат да го објаснат зголемениот интензитет на глобалната културна врска и размена. Современата глобална панорама може најдобро да се разбере како серии на дискурзивни зборови, формирани околу императивите: *економија*, *медиуми*, *политика*, и она што јас би го нарекол „*биномија*“. Свкупноста на овие преклопувачки дискурзивни форми е она што ја создава најдобрата дефиниција за глобализацијата.

1. *Економија*. Создавањето на капитализмот се темели врз императивот од конкуренција, економски раст и експанзија на пазарите. Според споменатото, раниот капитализам беше во состојба да ги експлоатира евтината работна сила и ресурсите за да произведе добра; потребата за постојано проширување на пазарите ги води капиталистите кон меѓународна трговија со создадените добра. Императивот за пораст доведува до создавање на големи, мултинационални корпорации. Овие корпорации, кои веќе не се ограничени од националните граници, продолжуваат со потрагата по евтина работна сила и најпрофитабилни пазари. Во постмодерните економии, симболите, сликите и информациите стануваат главни производи за размена, заедно со природните ресурси, произведените добра и услугите

(вклучувајќи ја и работната сила). Оваа глобална размена на ресурси, добра, услуги и симболи, сега станува канон за националните влади, за корпорациите и за економските теоретичари. Кога станува збор за националниот суверенитет и националната култура, две најпроблематични стоки за размена се: прво, размената на националните култури и идентитети низ креативни производи и туризам и, второ, размената на националните валути и финансиите.

2. *Медиуми.* Од пројавата на телеграфијата во 19 век, комуникацијата е ослободена од стегите на просторот и времето. Електронските медиуми, телекомуникациите, сателитската технологија и мрежните компјутерски комуникации, ја олеснија експанзијата во глобалната културна свест – моментална изложеност на локалните културни групи на неограничен спектар од различни културни места и можности. Преплавувањето на глобалните пазари со информации и претстави ги измени културните хоризонти и знаењето за сите кои имаат пристап до овие медиуми.
3. *Политика и идеологија.* Овие изложувања неминовно влијаат врз формирањето на културните политики, вклучувајќи ја и глобалната дистрибуција на идеологии. На ист начин како што печатот го олеснил проширувањето на идеологиите на согласност (конформизам) и бунт, електронските медиуми и зголемените влијанија на културата, ја овозможија експанзијата на доминантни и опозициски идеологии, распространу-

вајќи ги дискурзивните тензии низ светот. Овие идеологии можат да бидат формализирани или институционализирани, но тие многу почесто се произведени во релација со различни форми на медиумски текстови. На пример, интеракцијата помеѓу локалните дискурзивни форми, идеи и вредности и глобалните текстови, како холивудските хит филмови, стимулира нови дискурзивни и идеолошки тензии.

4. *Глобални институции.* Формирањето на дистриктивни глобалистички идеологии како што се капитализмот, демократијата и прогресот, е проследено со обиди за формирање на глобални организации кои можат да ги поддржат или да ги предизвикаат овие доминантни верувања и политички дискурси. Институциите како: Светската трговска организација, Обединетите нации, Светскиот суд, Олимписката федерација и УНЕСКО се конструирани околу формите на доминантниот поредок. Светскиот црвен крст и Грижа се формирани како антитеза на воените решенија. Гринпис и меѓународните терористички/ослободителни организации се создадени за да ја предизвикаат глобалната хегемонија. Внатре во оваа широка глобална рамка, постојат безброј локални политики кои се поскумомни во своите аспирации и дизајни.
5. *Биономија.* Луѓето се меѓу последните живи организми кои ја населиле биосферата на Земјата. Ширејќи се низ планетата во релативно краток период, тие само во последно време предизви-

кале огромни еколошки нарушувања. Всушност, нарушувањата и штететите предизвикани во последните педесетина години, се далеку поголеми од оние направени во текот на два милиона години, колку што трае човековото присуство во биосферата. Глобалната економија и распространетоста на човечкиот род рушат многубројни природни екосистеми и ги претвораат во хибридни форми (337). Едно вакво хибридизирано глобално опкружување предизвикува масовно истребување на различни видови, прв пат по катастрофата со кометата која ја уништи планетата и ја елиминираше доминацијата на диносаурусите долга сто милиони години. Додека добар дел од глобалистичкиот дискурс ги прославува новите мешања на културите и народите, биономската глобализација продуцира суштински промени во самата биосфера. Растот на бројот и населеноста на човечката популација, заедно со гротескно различните нивоа нивоа на консумација на ресурсите, претставува главна карактеристика на биономската глобализација. Човековата субјективност и неговиот идентитет, најличните димензии на културата, радикално се трансформирани од сродноста со други човечки субјективитети и тела. Човештвото е на потег: во секое време во светот околу 100 милиони луѓе се подготвуваат да мигрираат на други национални територии, додека најмалку 5-10 милиони од нив немаат легални документи. Како што ресурсите се намалуваат, а војните, гладот или непогодите стануваат

сè почести, како што сиромашните локалитети стануваат сè понемирни, камповите за бегалци растат, текот на човековите миграции на планетата ќе се претвори во порој. Заедно со порастот на бизнис-патувањата и туристичките активности во развиениот свет, овие огромни движења ќе продолжат неповратно да ги менуваат старите форми на биосферата, креирајќи хибридни агрикултурни модели, салинација на почвата и зголемување на пустините, обесшумување, загадени и полни со туристи брегови и континуирано оголени глетки на урбани пејзажи.

За културолошките анализи и политики, овие биономски промени се предмет на расправа и дискурзивна/идеолошка борба – но тие никогаш не се само биолошки или географски гестови. Така, додека ја имаме лоцирано глобализацијата во сет на постмодерни процеси и дискурси, наша задача е да ги појасниме овие процеси и дискурси преку примената на одделни теоретски и аналитички референти рамки.

КУЛТУРАТА И ИСТОРИСКИОТ ИМПЕРИЈАЛИЗАМ

Постколонијанла теорија

Втората светска војна може да се смета како втора рунда од Големата војна но, сепак има една главна разлика. Американската јавност се вклучила во Втората светска војна дури откако се убеди-

ла дека на колонијалистичката и експанзионистичка идеологија на Германија и Јапонија може адекватно да се спротивстави со легитимна опозициска идеологија. Големото колебање на американските граѓани да партиципираат во војна која не претставувала директна закана на американскиот суверенитет или територија било базирано на општото верување дека европските меѓународни политики се создадени врз база на старомодни форми на колонијализам. Дури и кога Јапонеците го бомбардирале Перл Харбор во 1941, значаен дел од американската јавност продолжила да се сомнева по прашањето за колонијализмот и екстратериторијалниот експанзионизам.

Американската пропаганда тврдела дека јапонските пробивања на Пацификот и во Југоисточна Азија биле нелегитимни, затоа што биле напад на суверенитетот и слободата. За американската влада да влезе во војна требало да го увери својот народ дека галвниот принцип за кој тие се борат (одбрана од агресивниот територијализам), улимативно ќе биде применет на колонизаторските нации на Европа. За Американците колонијализмот на Британија, Холандија и Франција бил во иста мерка подмолен како територијализмот на Јапонија и Германија. Како последица на војната, за ниедна од владите на алијансата веќе не било возможно да го оправда својот продолжен колонијализам; во годините веднаш по сојузничката победа, многу колонијални теоритичари биле (повеќе или помалку) доброволно се предале.

Ова не значи дека ослободувањето на териториите било лесно и без крвопролевање. Националните движења во колониите биле активни во текот на целиот 20 век и слабостите на колонијалната администрација за време и по војната им отвориле значајни можности за дејствување. Така, доброволно или со сила, деколонизирачкото искуство се покажало комплексно и длабоко проблематично за луѓето и за културите на постколонијализираниот свет.

Еден од најзначајните проблеми е врската меѓу поранешните колонизатори и нивните поранешни поданици. Како што посочува Хоми Баба (1990), суштината на овие односи е форма на меѓусебна зависност и антагонизам, форма на продукција на идентитет кој, во суштина, на поранешните колонизирани народи никогаш не им дозволувала да се чувствуваат сосема ослободени од нивните колонијални господари и од колонијалното минато. Поентата на Баба може да се објасни на три начина.

1. Вистинската конструкција на новата територија е дека новата нација е создадена од политиките и картографијата на колонизаторот. Дистрибуцијата на територии во Индокина, Југоисточна Азија и Африка е под влијание на интересите и меѓународните односи на европските држави. Картографите едноставно влечеле линии на мапите, дистрибуирајќи ги териториите според интересите и барањата на колонијалните нации.

- „Национализмот“ на колонизираните народи е формиран од политичкиот прагматизам на колонијалните администратори.
2. Целиот поим за нација и за национална култура е производ на колонизаторската културна свест. Нацијата, како форма на „замислено општество“ (Anderson, 1991), е конструирана од материјалот на европската култура и речиси нема ништо заедничко со локалните колонизирани народи и култури.
 3. Националната свест фактички е создадена локално, преку конструирање на култура и идентитет. Интензивната интеракција помеѓу колонизаторот и колонизираниот раѓа нов субјективитет за колонизираниот. Тој/таа ќе размислува во рамките на „нација“ и ќе го лоцира тој сензибилитет во културните елементи потенцирани од страна на колонизацијата. На пример, народот во Индија мора да е конструиран од териториите и интересите на многу различни групи. Оваа измешана свест мора да ги ре-конструира разликите во сродна симболичка форма. Така, индиското државно знаме ги содржи портокаловата боја – бојата на индусите, зелената боја – бојата на исламот и традиционалното тркало – симболот на будизмот. Новиот субјективитет на нацијата би требало да ги хармонизира овие елементи.
- Еден од главните одгласи на колонијалниот период е подигањето на реформистичките кул-

турни политики кои се стремат да ги ослободат претходно колонизираните народи од последиците на идеолошката, културната и економската доминација. Најразлични групи кои биле жртви на колонизацијата, на разни начини ги искусиле остатоците на опресијата. Според постколонијалната реформистичка теорија, заедничко за сите дијаспорични народи, сепак се омаловажувањето, немаштијата и опресијата; ова споделено искуство ги обединува постколонијалните луѓе, без разлика дали тоа се потомци на африканските робови (пр. црните Американци), малцински племенски култури (пр. канадските Кри) или мнозинските аграрни култури (пр. Индонезијците). Во оваа смисла, постколонијалната теорија позајмува елементи од психоаналитичката и постструктуралистичката теорија за да го објасни чувството на овие луѓе како „друго“ од она што културата го смета за нормално, моќно или стандардно. Посуштински, обоените постколонизирани народи се дефинирани како „други“ или како „различни“ во однос со нормативната состојба на „белоста“, особено на машката „белост“. Предизвик за постколонијалните и културните политики е да го реконфигурира светот во однос на мултикултурната норма, каде што да се биде „различен“ е состојба на гордост и нормалност, исто како што е обединувачка точка за политичка акција. Конкретно, тоа е ослободување од надворешно наметнатите идентитети, кое за постколонијалните теоретичари нуди најголеми можности за довршување на деколонизацијата.

Едвард Саид: Ориентализам

Едвард Саид се обидува да го објасни постколонијалното искуство со терминот на дискурзивната хегемонија во порано колонизираниот свет. Тој се служи со генеалогската методологија на Мишел Фуко за да ги расветли механизмите со кои „Западот“ се дефинира себеси наспроти другоста на „Истокот“. Генеалогјата на Саид бара политичко објаснување за подјармувањето на колонизираниот свет во рамките на материјалната и дискурзивната сиромаштија. Исто како што теоријата за кодирање и декодирање на Стјуарт Хол беше применета за појаснување на идеологијата и хегемонијата во границите на текстуалностите на развиениот свет, генеалогјата на Саид се обидува да ги објасни дискурсите на моќ/знаење, кои ги полнат западните концепции за себеси во релација со „не-Западот“. Саид смета дека во наративацијата на „Ориентот“, западниот текст првенствено ја раскажува сопствената приказна за својата супериорност. Уште повеќе, за него, сите дискурси се политички или идеолошки и минатото не може едноставно да се оддели од сегашноста. Сегашната состојба ја влече својата важност и својата форма од минатото: „минатото и сегашноста се сретнуваат меѓусебно; едното го имплицира другото во тотална, идеална смисла, ... едното постои истовремено со другото.“ (Said, 1993: 2).

Во *Ориентализам* (1978:3) Саид ги поставува темелите за анализирање на западната дискурзивна конструкција за самиот себе во однос на

Ориентот. За Саид, централното прашање се однесува на средствата со кои реалноста е лингвистички посредувана и начините на кои се наметнати хегемониите и доминантните идеологии:

„Јас тврдам дека, без истражување на ориентализмот како дискурс, не може да се разбере обемната системска дисциплина по која европската култура го управувала, па дури и го продуцирала Ориентот: политички, социолошки, воено, идеолошки, научно и креативно во периодот на постпросветителството. Патем, со таква авторитативна позиција каква што имал ориентализмот верувам дека ниту едно писмо, размислување или делување во врска со Ориентот не би можеле да се достигнат без да се земе во предвид ограничувањето на мислата и делувањето кои му биле наметнати на ориентализмот.“ (1978: 3)

Ориентализмот, со други зборови, е систем инсториран со идеологија претставувајќи го „не-Западот“ како „друг“, како „Ориент“. Во ориенталистичкиот систем недостатоците на оваа „другост“ на Ориентот се оние кои го прават (легитимно) достапен за западната дисциплина и контрола.

Додека Саид инсистира дека гласот на ориентализмот не зборува во името на целиот Ориент, тој јасно дава до знаење дека самиот ориентализам претставува поврзаност, односно „неминовно има врска (како резултат на тоа и секогаш е инволвиран) со секоја можност кога е во прашање овој чуден ентитет „Ориент“ ” (Said, 1987:3). Според тоа, проектот на Саид има цел да ги расветли

изворите и грешките на ориентализмот во рамките на просветителската идеја. Со политички термини, Саид бара деконструкција на лингвистичките формации со цел да ги изложи нивните критични и идеолошки темели, како и начините со кои тие продолжуваат да влијаат на современата мисла. Ориентализмот не е само лингвистички објект развиен од колонијалната администрација, туку тој е производ на империјалистичкиот систем на заење и моќ. И системот на знаење и неговиот еквивалент - материјалниот систем, функционираат за да ги контролираат колонизираните народи. Исто така, овие два система ја оправдуваат ваквата контрола во умовите на империјалните субјекти, и дома и во колониите.

Оваа тема многу поопширно е елаборирана во подоцнежната публикација на Саид *Култура и империјализам*. Овде тој сугерира дека „потфатот на империја зависи од идејата за имање империја... разновидни подготовки се прават за тоа во рамките на културата; за возврат империјализмот бара доследност, одредува сознанија претставувајќи го владетелот и потчинетите на сличен начин во културата”. (1993:10). Како палестински Египќанец, роден во Ерусалим, кој сега живее и работи во САД, Саид особено е чувствителен на хегемонистичките наметнувања на империјалниот просветителски дискурс врз Блискиот Исток. Неговото учење е под влијание на она што Фуко концизно го нарекува „историја на сегашноста”: процеси со кои светот станал модерен. Саид посебно се тру-

ди да покаже како дискурзивните формации на моќ/знаење се идентификуваат со материјалната опресија врз Блискиот Исток од современите западни сили, особено од САД. Така, во краткиот преглед на генералниот проект на учењета за ориентализмот, Саид инсистира:

„Наполно сум уверен (а тоа го покажуваат и другите мои дела) дека денес имаме доволно сознанија со кои хуманистичките науки му овозможуваат на современиот научник да има увид, методи и идеи за да се справи со расните, идеолошките и империјалистичките стереотипи создадени за време на историската надмоќ на ориентализмот... Доколку воопшто ориентализмот има некакво значење, тоа значење е само потсетник на злонамерната деградација на знаењето, на секое знаење, секаде, во секое време, а денес веројатно многу повеќе од кога било порано“. (1978: 328)

Саид, поздравувајќи го она што тој го опишува како Фукоова „имагинација на моќта”, сепак жали за неговиот „длабоко песимистичен” поглед на модерното општество, поглед кој е ограничен на „апсурден недостиг на интерес за ефективен отпор, така што се прават избори на конкретни простори на жестокост, избори кои... секогаш постојат и секогаш се успешни во ограничувањето, па дури и во комплетното ставање крај на прогресот на деспотската моќ.” (1986:151). Иако работата и дискурсот на Саид се под јасно влијание на францускиот постструктурализам, самиот доаѓа до сознание дека микрофизиката на Фуко не ги задоволува барања-

та на современото ослободување. Според него, таа (микрофизиката на Фуко) не е ништо повеќе од „имагинирање“ на моќ, што значи дека е „не-способна да се конфронтира и е помирлива“, не успева да ги осуди баналноста и неодговорноста на корпоративните менаџери, поради елиминацијата „на класичните идеи за владејачките класи и доминантните интереси“. (1986:152)

Со гласната критика на американската вмешаност во Заливската војна (1990-91) и, воопшто, на американските политики на Блискиот Исток, Саид бара политичко решение за хегемониите што продолжуваат да ги потчинуваат луѓето кои се различни, луѓето од неразвиениот англофонски свет. Во *Култура и империјализам*, Саид инсистира на актуелни решенија за ширењето на имагинираните идентитети и култури:

„За целите на оваа книга се фокусирам на актуелната борба за земја и народот кој живее во таа земја. Тоа што јас се обидов да го направам е географско истражување на историските сознанија, притоа имајќи ја на ум идејата дека Земјата е всушност еден свет во кој празни и суштински ненаселени места не постојат.“ (1993:6)

Имено, Саид се интересира за начините со кои Првиот свет бил во можност да ги присвои и да ги управува неизмерните територии на светот, вклучително и Средна Азија. Во таа смисла, тој разликува „колонијализам“, освојување и адиминистрирање на надворешни територии, и „империјализам“, тековни и културни димензии на проекција

на идентитетот и негова контрола:

„Империјализмот‘ ги означува практиката, теоријата и ставовите на доминантниот центар (метрополата) кој владее со далечни територии; ‘колонијализмот‘, кој обично е последица на империјализмот, е имплантирање населби на далечни територии... Во наше време колонијализмот заврши; империјализмот, како што ќе видиме, опстојува таму каде што отсекогаш и се наоѓал, во вид на генерален културен простор, како и во форма на специфични политички, идеолошки, економски и социјални практики“. (1993:8)

Во оваа смисла, империјализмот го користи расизмот, за да формира имагинации и практики кои доминираат со модерната и со постмодерната свест. Критичарите не се согласуваат за интензитетот на расистичкото имагинирање. Иако беа иницирани различни легислативи и институционални регулации со цел да се ублажат ефектите на тој расизам, несомнено дека инсајдер – аутсајдер претставите продолжуваат да доминираат во културата (види исто Castells, 1997). Во својата најнова афтобиографска книга *Надвор од местото* (*Out of Place*, 1999), Саид директно го напаѓа расизмот во современата американска култура, особено оној кој се манифестира во антиисламските и антиарапските медиумски репрезентации и владина политика. По 40 години живот и работа во Њујорк, Саид го изразува своето лично чувство на отуѓеност во културата, која постојано парадира со етика на плурализам и слобода, но која длабо-

ко се сомнева во деловите коишто ја конституираат, во своите луѓе кои живеат несигурно, на работ на различни светови и различни идеологии.

Империјализам, јазични војни и тероризам

Како што веќе кажавме, културата е формирана преку различни нивоа на имагинирање, со комуникација и со дискурзивни борби. Во својата спектакуларност и интензивност, овие „борби за означување“ може да се карактеризираат како јазични војни. Нападите во Њујорк на светскиот трговски центар и Пентагон, можат да се толкуваат како дел од еден тековен процес на империјалистичка ангажираност и јазична војна. Безброј коментатори го објаснуваат злосторството во рамките на дискурсот за „тероризмот“. Веднаш по трагедијата, фокусот на јавноста, медиумското и државното внимание, беа насочени кон идентификување и казнување на терористичките сторители. Идентификацијата во оваа смисла се однесува и на именување на извршителот (Осама Бин Ладен) и на припишување на карактеристики и значења. Овој процес на припишување идентитет, кој припадниците на заедницата на културолошките студии добро го разбираат, е форма на она што Лакан го нарекува „двојна матрица“, што значи дека идентитетот на припишувачот е истовремено рефлектиран против и зависен е од идентитетот на оној на кој му се припишува (и обратно). Затоа не зачудува фактот дека секоја страна на јазичната

полемика реферира на другата како „демонска“, додека себеси се идентификува како невина, херојска и како жртва. За властите на САД, извршителите се зли терористи; за „извршителите“ и нивните симпатизери, Американците се угнетувачи, империјалисти и безверни материјалисти.

Појасно, овие јазични војни сè пошироко се поврзани со долгата историја на територијализмот, колонијализмот, страдањето и циклусите на одмазда. Тоа што е важно за културолошките студии е семиотичкиот контекст, во кој американските државни авторитети се обидуваат да ја разрешат и да ја завршат оваа конкретна манифестација на продолжен антагонизам, што тие го нарекуваат „војна против тероризмот“. Колку што оваа војна е обликувана низ стравотиите на смртта, таа исто така се спроведува и преку ангажирањето на завојуваните дискурси на империјализмот и ослободувањето. Повикот на претседателот Џорџ Буш „жив или мртов“, позајмен од потерниците од американскиот Див Запад, предава мокна морална и идеолошка чесност, смисла во која војната е едноставна полемика меѓу доброто и злото – добрите и лошите. Тоа што Буш беше „шокиран“ од идејата дека некоја група или нација би можела толку длабоко „да ги мрази“ Соединетите Држави ја изразува длабочината на американската самодоверба, интелектуалниот солипсизам и политичката затвореност. Во една интернет-дискусија за војната, Едвард Херман смета дека американските власти како да имаат многу малку разбирање за вината

и одговорноста на нивната сопствена нација кога станува збор за нападите врз Њујорк и Пентагон. Американските напади врз Судан, континуираните санкции против Ирак, запоставувањето на палестинското прашање, како и поддржувањето на нападите на ЦИА во други делови на Блискиот Исток, сето тоа вградено во себе легитимираната глобална хегемонија на САД и во одбојноста што таа доминација ја поттикнува кај другите.

Длабоката навреда и шокот на Џорџ Буш, како и на многу други американски граѓани, уште повеќе се засилени поради симболичката сила на нападите. Светскиот трговски центар, се разбира, беше дел од сеприсутното имагинирање на потрошувачкото општество и дел од имагинирањето на успехот на земјата на богатството. Изградени од династијата Рокфелер и отворени во 1972 година и по првичното бомбардирање во 1993, кулите близначки добија значаен културен статус. Овој прв напад на зградите им дава херојски статус: Светскиот трговски центар им пркоси на мрачните сили, кои имаат за цел да ги уништат интернационалната трговија и етосот на слобода, прогресот и просперитетот. Практично, овој обид да се оштети зградата и „американскиот начин на живот“ што тие го претставуваат, всушност ја збогати иконичната вредност на Светскиот трговски центар. За други во глобалната заедница, сепак, зградите останат јасен симбол на тиранијата и империјалната доминација. Колку и њујорчаните да ја славеле издржливоста и херојската непоразеност на згра-

дите, воините на одделни политички фракции од Блискиот Исток ја гледаат како легитимна цел во војната за глобалниот јазик. За овие луѓе, меѓу кои и Бин Ладен, њујоршкиот Светски трговски центар го претставува симболичкото срце на сето она што е зло во американските културни политики.

Додека Америка се стреми да го ослободи светот од директното колонијално администрирање, нејзината глобална примарност ги прави нејзините симболи и културните продукти достапни за присвојување и користење од другите. Светскиот трговски центар не ѝ припаѓал само на Америка, туку бил еден транзитиски културен амбиент – поле на визија на сите народи кои биле под влијание на американското глобално присуство. Ова ни најмалку не е особина на надворешната политика или на економската доминација, туку е пробивање и етаблирање на американската сеприсутност. Ова е точно заклучокот што го изведува Жан Бодријар (1995) кога тврди дека „Заливската војна воопшто не се случила“. За Бодријар, Заливската војна била однапред позната работа, настан кој бил целосно веќе спроведен низ медиумите. Тоа може да се каже и за т.н. војна против тероризмот, кога светските медиуми постојано ја емитуваат снимката од авионот кој удира во кулите на Светскиот трговски центар и понатамошниот ужас кој беше чудно резонантен со приказните креирани од „холивудската“ култура. Тековните јазични војни и претходно биле ангажирани низ американските филмови и ТВ производи. Херојската победа на

доброто над злото и спасот на американскиот начин на живот, веќе беа впишани и во стравотиите на нападот на кулите-близначки. Во истата смисла, американските одмазднички напади врз Авганистан беа впишани во јазичната војна, многу порано пред која било одлука донесена од американските авторитети.

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ

Додека Саид и другите современата култура ја гледаат како неизбежно империјалистичка и расистичка, други критичари, од реформулацијата на културната хетерогеност извлекуваат надеж. Еден од ефектите на конлонијализмот е интеграцијата на поранешните колонизираните народи во етнички микс на Првиот свет. Некогаш нормирачки, во некои случаи ексклузивистички, статусот на хомогената бела култура на развиените нации бил радикално изменет со миграциите во изминатите педесет години. Апсорпцијата на сите овие различни луѓе во предпостојна национално-културна формација, посебно на оние од неевропските култури, бараше значајно свртување во идеолошките и во дискурзивните рамки. Додека бројни критичари, вклучувајќи го и Едвард Саид, овој интеграциски процес во најголем дел го набљудуваат како несовершен, други користат различни регулациски и институционални процеси за промоција на нови форми на национално и културно имагинирање.

Мултикултурализмот, во неколку различни држави, бил промовиран како средство за имагинирање на нација и национална култура, ослободено од расно базиран идентитет. Всушност, мултикултурализмот се обидува да создаде постмодернистички етос кој формира културно обединување околу поимот „единство на разлики“. Тој поим дава чувство во кое различни народи и култури се во можност да ја конституираат националната замисла и се слободни да го искушат нивниот диверзитет, без притоа да ја предадат валидноста на целата држава. Оваа форма на мултикултурна демократија ги идеализира разликите преку промовирање на здрава, интерактивна толеранција; нацијата повеќе не е случај на непредвидливост на расната или расно-културната супериорност, туку е формација која го признава огромниот диверзитет на човековите групи и ги признава погодностите на хармоничната интеракција и на кооперативните, креативните, организациските процеси.

Мултикултурализмот е понуден како решение на биомомските хибриди и сродности на глобализацијата. Тој значајно е поразличен од либералниот плурализам кој во САД функционираше како културна и социјална норма. Според мултикултурната теорија, плурализмот е форма на лажна хармонија која фактички ги вклучува диверзитетот и достоинството на миграциските групи во етосот на „асимилацијата“. Во Соединетите Држави културните разлики се избришани или значајно се потчинети од страна на послушниците на амери-

канските капиталистички/утилитарни принципи и од величината на „американскиот сон“ за индивидуалниот материјален просперитет. Американскиот шовинизам ги подведува сите други идеологии и дискурси под идејата дека е привилегија да се припаѓа на „најголемата светска нација“. Продоолжувањето на дискурсите на ориентализмот, американскиот империјализам и неорасизмот ги отсликуваат недостатоците на плурализмот. Мултикултурализмот, кој ги ослободува поединците и групите од екстремностите на хомогенизираните и колективни идентитети, произведува многу поотворено прифаќање и почитување на културните разлики, во и надвор од границите на нацијата.

Сликата на мултикултурализмот

За Марк Постер, мултикултурализмот промовира идеологија на етничка и културна мешавина во и надвор од границите на нацијата-државата (1995:40-2). Постер смета дека постструктуралистичкиот/постмодернистичкиот проект на културна хетерогенизација, распуштањето на Западниот *логос* и етноцентризам, како и одобрувањето на повеќе лингвистички форми, се паралелни со мултикултуралистичките амбиции за разградување на географските, културните и етничките граници. Новите комуникациски технологии се централни во реорганизацијата и реконструкцијата на субјективитетите и културниот простор. Постер препознава дека некои политички мултикултуралисти би

го привилегирале Третиот свет или субјективитетите на малцинските групи, притоа ризикувајќи го враќањето на постколонијалниот политички есенцијализам; ваквото обновување, сепак, неизбежно ги крши потенцијалите на постструктуралистичките теоретичари, особено можностите што ги даваат новите медиуми:

„Во овој случај, мултикултурализмот е процес на конституција на субјект а не афирмација на суштината. Со развојот на втората медиумска ера и опфаќањето на секојдневните активности, секоја политичка тема ќе биде конструкција на нови технолошки маневрирања со разновидни родови и етникуми. Веројатно е дека овие технокултури нема да бидат враќање кон јадрото, ниту кон некој нов фундаментализам или есенцијализам, туку усогласување на процесот на создавање идентитет кој ќе им објави војна на рестрикциите, општествената нееднаквост, хиерархиите, несразмерностите. (1995: 42)

Дифузијата на развиените национални култури во повеќе хетерогени форми ги наведува критичарите, како Ентони Гиденс (1990, 1994), да сметаат дека глобализираниот мултикултурализам претставува имплозија на целокупната идеја за Европа и за самата „нација“. Стјуарт Хол (1991a, 1991b), слично, тврди дека миграцијата од ексколонијалните периферии во стариот центар – Британија, го деконструира целиот систематизиран идентитет на Британија, како и одредницата „да се биде Бри-

танец”. Промената од постарата форма на империјализирачката глобализација во реципрочитетен и диверзификувачки тек на глобална интерповрзаност, ја еродира самата суштина на нација-држава. Самиот капитализам, како што тврди Хол, со магично стапче го преобразува искуството на граѓаните и националниот идентитет, барајќи нови и сеекспанзирачки ресурси и замисли за свое сопствено прилагодување. Глобалната потрошувачка култура, со своето нагласување на краткотрајноста на „сликата”, е во потрага по нови форми на репрезентација и задоволство. Токму „сликата”, објаснува Хол, е она што „многу поинтензивно и полесно ги минува и ги рedefинира лингвистичките граници и што говори преку јазиците на многу понепосреден начин... (и она што) повеќе не може да се ограничи со националните граници” (1991a: 27).

Мултикултурализам и постмодерна консумација

Раскилот со постарите форми на расна и културна хомогеност преку масовната културна консумација, всушност, е одговор на постојаниот императив на капиталот за експанзија. Хол тврди дека во своите напредни форми, капитализмот ги трансформира концептите на масовното производство/потрошувачка во повеќе поделени референтни полиња; услугите овозможуваат капиталот да биде поспецифичен и целесообразно насочен. Специфичните производи кои го формираат иден-

титетот, животниот стил и специфичните маркетинг техники се сврзани со она што Хол го нарекува огласување „во вистинско време” (just in time), за да создаде бурна, но истовремено сефрагментиращка софистицираност на капиталот. Додека Хол признава дека сликите на сепридружувачката, семејна, доминантно машка елита сè уште постојат, тие се придружени со нови слики, кои вклучуваат „врвни животни стилови” и обезбедуваат постојано различни кујни, облеки и избори на декорирање, транскултурни забави и бесконечна низа на естетски и интелектуални можности. Ова се радикално договорени културни простори:

„Ако погледнете насекаде во светот, во само еден викенд, може да се видат сите чуда на античкиот свет. Ги прифаќате попатно, сите во едно, живеејќи во недоразбирање, чудејќи му се на плурализмот, оваа сосредоточена колективна, прекорпоративна, преинтегрирана, прецентрирана, згусната форма на економска моќ, која културно живее преку разликите и постојано кокетира со задоволствата на трансгресивниот Друг. (Hall, 1991a: 31)

Глобализирачкиот свет е конструиран надвор од растечката комуникациска и телесна блискост. Така, во модерните општества, мултикултурализмот можел да постигне ниво на официјална јавна и владина санкција. Хол и некои други се сомневат во овој дискурс е креиран од помалку благородни намери. Додека реформистите како Марк По-

стер, го земаат дискурсот како точка на обединување, во смисла на дефинирање на социјалната промена, Хол и другите тврдат дека реформизмот на мултикултурализмот се обидува да ја затскрие тековната криза на капиталот, криза која е во постојана потрага по нови можности, нови симболи и значења за комодификација и консумација.

Стјуарт Хол, Дејвид Харви (1989) сугерираат дека постмодерната го идеализира мултикултурализмот и го привилегира поимот „различност“. Овој наведен постмодерен културен диверзитет, во суштина, може да биде темно повторување на старите хиерархиски форми на дискриминација. Мултикултурализмот, кој е изграден околу површното искуство на популарната консумација, или во „интернационалната кујна“ како што Хол ја објаснува, може да го супституира реалниот отпор со регулиран, пазарен и прифатлив „отпор“. Можеби поради оваа причина идеологиите на расизмот и империјализмот успеваат да преживеат дури и во средиштето на значајните артикулации на толеранција, при еднакви можности и со потврдно дејство (Wigeyensinghe, Jackson, 2001). Другоста како таква, произведува жестоко припојување на задоволството во постмодерната култура толку долго што останува фиксирана во шемата на првиот светски поредок на вкус и конsumerство. Една од најголемите дебати по прашањето на глобализацијата е дали новите диверзитети се воопшто диверзитети или одвај се претстава за диверзи-

тет. Отсликувањето на културните разлики преку светот на музиката или интернационалната кујна, едноставно може да биде дистракција, плуралистичка егзистенција во многу посуштински рамки на капитализмот на Првиот свет.

ГЛОБАЛЕН ИМПЕРИЈАЛИЗАМ

Аргументите тука се комплицирани. Некои теоретичари тврдат дека мултикултурализмот е застрашувачка реконструкција на културниот плурализам; тој е идеал кон кој сите култури би требало да се стремат. Овој мултикултурализам ќе ги деконструира националните граници и ќе ги ослободи локалните култури од хомогенизирачките ефекти на национализмот. Спротивставениот аргумент сугерира дека овие плурализирани разлики се споредни, додека капитализмот единствено ги хомогенизира значајните разлики, трансформирајќи ги во споредни (плурализирани) разлики погодни за консумација.

Подлабоката дебата го опфаќа прашањето за културниот империјализам. Ова тврдење ја продолжува и ја проширува постколонијалната теорија, главно на начин кој е изразен преку писателите како што е Едвар Саид. Саид и другите тврдат дека комодификацијата на културата, во најголема мера, е вежба за продолжување на културната хегемонија на Првиот свет (особено Америка).

Интернационализацијата и глобалната економија неопходно го апсорбираат светот во систем каде што доминантните сили ќе ги искоренат предизвикот и интересите на „локалната“ култура, вклучително и националните интереси. Иако може да се сретне еден вид мешање на културите низ апсорпција на не-белите, не-евро/американските културни елементи, поголемиот дел од сообраќајот, сепак, се одвива еднонасочно. Така, културите од Првиот свет внесуваат некои споредни елементи со цел да ги разредат и комодифицираат. Како и да е, Америка е мрежен извезувач на производи, претстави и култури, преплавувајќи го остатокот од светот со своите партикуларни вредности, идеи и дискурси. Иако светот со мајчин англиски-говорен јазик е најкревок, американските популарни текстови пак имаат огромно и значајно влијание во голем дел локации на целиот свет.

Предлагачите на овој аргумент имаат тенденција да ги поистоветуваат комодификациите на културата како подмолни. Апсорпцијата на интернационалните културни елементи од перифериите во доминантната култура на Првиот свет е едноставно уште една форма на културна ентропија и губење на разликите. Виетнам, Кореја, Јамајка, Мексико, Индонезија и Ангола, сите овие земји се подготвени за консумирање на задоволствата од Првиот свет. Во обратна насока, светот како пазар станува сè подостапен за културните произведувачи од Првиот свет. Секако, инкорпорацијата на

глобалните култури и народи во „пазарните“ параметри на културните произведувачи на Првиот свет е во паралела со поширокото опфаќање на светот во евро-американскиот доминантен систем на капитализам. Дизниленд, титаник, пријатели и чувари на плажата - сво иста мера се интернационално значајни колку и Микрософт, Мекдоналдс, Кока кола и Форд.

Глобални и локални медиуми

Во својот песимизам, оваа расправа за глобалната доминација посочува на сеприсутноста на мултинационалните корпорации на Првиот свет, кои пак се чини дека го пронашле својот пат до секој дел на светот, апсорбирајќи ги народите и трансформирајќи ги нивните економии, политики и ултимативно, нивните култури. Оваа расправа алудира на сеприсутноста како потхранување на културниот империјализам и на вестернизацијата, или подетално, американизацијата. Во Канада, на пример, во текот на една година, произведени се, во најмала рака, десет пати повеќе американски отколку канадски филмови; заработката на американските филмови, во голем дел просечно е десет пати поголема од нискобуџетно произведените канадски филмови. Дури и Обединетото Кралство, кое во последнава декада доживеа многукратно оживување на својата филмска индустрија, се бори да ја ублажи доминацијата на американската филмска индустрија. Понатаму, капацитетот на амери-

канските економии во однос на производството на големи содржини на ТВ изданија со помала заработувачка прави Америка да ги натрупува прекуокеанските, особено англискоговорните пазари со свои производи. За телевизиските снабдувачи во Канада, Австралија или, дури во Обединетото Кралство би било значително поисплатливо да внесуваат ефтини американски продукции отколку да инвестираат во локални продукции. Во Канада, пак, политиката на отворена трговија со Америка дозволува преплавување со американски продукции на кабелските мрежи. Локалната телевизиска продукција во Австралија е сериозно намалена поради тежината и волуменот на американскиот и, во помал степен, на британскиот ТВ производ, иако локалните телевизии имаат прилично висока тенденција на рејтинг.

Постои навистина сериозен предизвик кога станува збор за доминантноста на американските културни производи на пазарот: во анкета на маркетинг-компанија, спроведена во 1996 на 20 000 луѓе од 19 различни држави за ТВ емитувањата што тие ги преферираат, над 41% изјавиле дека американските емитувања се одлични или многу добри и приближно двојно од нивото на најблискиот ривал (Tomkins, 1996). Во 1995 Соединетите Држави имале 6,3 милијарди американски долари вишок во трговијата на културни производи. Во Третиот свет и малите англискоговорни нации како Канада, Австралија, Нов Зеланд, процентуалниот

дисбаланс на трговијата е дури и поголем. Доминацијата на САД има историски корени, но тие исто така имаат и постојан притисок од привилегираните корпорации за контрола врз комплетниот тек на производството, дистрибуцијата и продажбата. Освен тоа, конкурентната надмоќ и намалувањето на трошоците како резултат на зголеменото производство, им дозволува на американските културни корпорации бескрупулозно да инвестираат во високобуџетни продукции и континуирано да имаат корист на глобалниот пазар. Во 1996 списанието *Variety magazine* ги анализираше најпопуларните филмови од претходната година, и установило дека далеку најпрофитабилни филмови биле оние кои имале буџет од над 60 милиони американски долари (Maltsby, 1996).

Американизацијата во овие инстанци можеби изгледа неизбежна. Стравовите за доминантноста на американските културни извезувања всушност, значајно го одолговлекуваат етаблирањето на Генералениот договор за трговија и царини (ГДТЦ), иницијатива пред сè на Првиот свет, дизајнирана да влијае за поголема слободна трговија низ светот. Спогодбата што беше потпишана и еволуирана во Светска трговска организација (СТО), се стреми кон искоренување на политиките на националните влади кои, пак, ги штитат локалните економии од надворешни, интернационални конкуренции. Зголемениот обем на трговијата има за цел да ги отстрани препреките за слободна тр-

говија, засилувајќи ја ефикасноста на локалната индустрија, приспособувајќи го производството на добра и национални економии на учесниците. Франција, конкретно, културното производство го гледа како специфичен случај бидејќи тоа производство директно придонесува за негување на локални/национални идентитетски естетики и за културна автономија. Ова ни во најмала мерка не е патриотизам туку автентичен страв дека американските културни производи ќе се инфилтрираат и ќе ги променат свеста и достоинството на француската национална култура.

Импликациите на Генералениот договор за трговија и царини (ГДТЦ) и Светската трговска организација (СТО) се далекусежни. Отстранувањето на протекторатските политики ги изложило локалните култури и консументи до ниво на пораст на прекуокеански содржини и, уште поважно, ја променило ориентацијата на локалната културна продукција. Обединетото Кралство, Канада, Австралија и Нов Зеланд, на пример, ја рефокусираа локалната филмска и ТВ продукција кон интернационалниот пазар. Иако оваа поента сè уште остро се дебатира, нема сомневање дека повеќето филмски продуценти во Австралија и во Канада се насочени кон креирање филмови со содржини кои се јасни и ценети од американската публика. Австралискиот филм *Babe*, на пример, е создаден со американска дикција, вокабулар и говорни акценти, и тоа воопшто не изненадува бидејќи претставува проширување на комерцијални-

те стратегии на многу денешни австралиски филмови. Слично, враќањето на британскиот филм е водено од поривот да експлоатира одредени аспекти од британската култура со што може да се олесни влезот во дел од пазарот, како и на популарните американски пазари. Локалните културни интереси и потреби може да послужат како такви стратегии зашто, во секој случај, протокот на американскиот културен производ целосно ги изменил локалните култури. Прашањето кое се поставува е дали локалната култура, одделно од американската култура, може воопшто да постои.

Греми Тарнер (1994, 1997) сугерирал дека оваа реартикулација на национална култура суштински влијае врз формата и стратегијата на културната анализа. Интернационализацијата на книгоиздателството суштински го намалила просторот опстапен за културни и историски анализи фокусирани околу нацијата. За Тарнер, овие нови културолошки студии неопходно ќе привилегираат одделни текстови и модели на анализа кои сега се зависни од проблематиката на нацијата и националната занчајност. Тоа значи дека културолошките студии ќе мораат да го анализираат влијанието на Дизниленд врз локалните простори и ефектот на ТВ сериите, како ER, врз локалните ТВ програми. Неизбежно е културолошките анализи да го свртат вниманието кон оние полиња на теоријата и информираноста кои се интернационалистички и деконтекстуализирачки, особено во однос на нациите. Културните политики кои не се базирани

на овие деконтекстуализирачки мултикултурни теории стануваат сè поневидливи и понесоодветни да одговорат на предизвикот на културниот империјализам. Академијата, како и уметноста е принудена да се приспособи на интересите и барањата на глобалната економија и на глобалната култура.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАМ

Алтернативата за оспорување на културниот империјализам е базирана врз претпоставката за децентрализација на културата. Арџун Ападураи (Arjun Appadurai) смета дека целиот концепт за доминантната култура е старомодно, прекумерно поедноставување на комплексните процеси на хибридноста, определување и ре-определување:

„Новата глобална економија мора да биде разбрана како комплексна, преклопувачка, разделена низа, која понатаму не може да се толкува во рамките на постојните центар-периферија модели (дури и тие што можат да се сметаат како подвижни центри и периферии). Таа глобална економија уште помалку е подложна на едноставни туркај и влечи модели (во контекст на миграциските теории), или на вишоци и недостатоци (како во традиционалните модели на баланс во трговијата), или на консументи и производители (како во повеќето неомарксистички теории на развој)“. (1990: 296)

Ападураи се обидува да ја помести расправата подалеку од едноставните дефиниции на моќта

и имеријализмот воспоставени од Саид и другите постколонијалисти и, всушност, сугерира дека новите форми на интернационална поврзаност го намалуваат потенцијалот и валидноста на теориите базирани на идеологијата и диференцијацијата на моќта.

Иен Анг (Ien Ang) и Џон Стратон (John Stratton) (1996) сугерираат дека дисциплината на културолошките студии треба да биде почувствителна кон ова преуредување на националните релации. Така, повторното пишување на историјата што е постколонијалистички проект, би требало да даде насока кон одредницата дека светот продолжува понатаму. Постколонијализмот спаѓа во категоријата на отпор или резистентност, која понатаму силно се потпира на мислата за локализам, вклучувајќи национален, етички и регионален локализам, како извор на структуралистичката опозиција. како и да е, за Анг и Стратон, Азија не е повеќе конструкт на западната имагинација и на западната моќ, туку практично партнер во културните и во економските интеракции:

„Доколку Азија не мора понатаму да биде замислувана како Друга, тоа не е само поради моралната/идеолошката одговорност на дискурсот на ориентализмот, туку затоа што регионот кој се вика Азија станува неразвоен дел, турнат во современата глобална состојба“. (1996: 20)

На потеоретско ниво, аналитичарите кои биле под влијаение на постструктурализмот и психологизмот сугерираат дека постколонијализмот

има тенденција да ги сведе комплексните интеракции помеѓу културите и културните идентитети на едноставна полемика на доминантни и потчинети. Хоми Баба (Homi Bhabha, 1987, 1990) тврди дека е воспоставена необична меѓусебна зависност на Јас и Другиот преку дискурсот: оваа интеракција неизбежно ги дестабилизира апсолутните разлики во моќ, отворајќи простор индивидуалниот идентитет и субјективност да можат да ја почувствуваат Другоста. Баба едноставно сугерира дека во секоја интеракција помеѓу две личности од различни култури тие неизбежно ќе се променат од таа интеракција бидејќи и двете страни зависат од таа интеракција за комуникацијата да има смисла. Ова, се разбира, значи дека искуството од културната интеракција во поширока смисла, вклучувајќи ја потрошувачката и “употребата” на културни текстови, имплицира промена кај двете страни: кај испраќачот и кај реципиентот на пораката.

„Само преку разбирање на амбивалентноста и антагонизмот на „желбата на Другиот” можеме да го одбегнеме сè полесното присвојување на претставата за хомогенизираниот „Друг” заради набљудување, спротивно на политиката на „маргини” или „малцинства”. (Bhabha, 1987: 7)

Овие политики на маргините, според Баба, се онаа форма на постструктурализам која доминантниот субјект го става во центар како херој на отпорот. Всушност, Баба објаснува дека двете страни на колонијалистичката поделба мора неопходно да ги променат своите светови со цел им

да дадат смисла на другите, за да се оствари контакт кој ќе има значење. До оваа мера, мешањето на културите води кон оживување на старите значења и старите вредности – разликата е поставена во нов и повеќе зависен контекст.

Гајатари Спивак (Gayatri Spivak, 1988, 1992) тврди дека креацијата на субалтерна (потчинета) врска со доминантните културни моќи има тенденција ефективно да ја охрабри хиерархиската природа на таа врска. Зависносната стапица се стреми одново да го креира статусот на потчинетост во главите на не-европејците и на тој начин да го порази проектот на еманципација. Со други зборови, посредништвото и либералниот потенцијал на постколонизираниот субјект се намалени кога субјектот се сознава себеси како “заробен/заробена”, како жртва на империјалистичките структури. Херојскиот отпор е замислен, но никогаш не може да биде реализиран поради потчинетоста на субјектот, дури и во неговата/нејзината фантазија. Ова тврдење, се разбира, е паралела на постмодернистичкото негирање на марксистичките типологии, кои се стремат моќта повеќе да ја лоцираат во неподвижни структури отколку во меѓусебни врски или интеракции

Џон Докер (John Docker, 1994, 1995) ги лоцира слабостите на постколонијалните теоретичари кои се обидуваат да ги поправат релациите во времето и во просторот. Тој посочува дека целата иницијатива на постколонијализмот е проблематична бидејќи се сведува на една категорија на

необична, поинаква култура, историја и народ. Постколонијализмот, на пример, ги вклучува деколонизирачките искуства на САД и на Австралија во иста мера како и оние на Ангола и на Бангладеш – сите држави кои морале да се ослободат од европската империјалистичка колнтрола. Постколонијалните аналитичари се истовремено тотализирачки и линеарни репродуцирајќи ја идеологијата на социјалниот и на културолошкиот „прогресивизам“, кој сите свои субјекти ги влече во една цивилизациска траекторија; додека оваа траекторија за колонијализмот е заснована врз ставовите на империјалната еволуција, постколонијалниот проект сите дијаспорични народи ги влече во траекторијата на колективно „ослободување“. За Докер, хероизирањето на ослободените дијаспорични народи не оддава почит кон комплексните интеракции и социјалните протоци кои што имаат за цел да создадат современа култура. Докер е особено критичен кон есенцијализацијата на дијаспоричните народи, на мигрантите и на староседелците, како единствена ослободителна категорија. Исто како што марксизмот ги инвестира своите ослободителни надежи во пролетаријатот, Докер се жали дека новите ослободители вложуваат генерални политики во измислени категории, како што се дијаспората и карактеристичност. Докер уочува дека политиките на отпор „мора да бидат сфатени во рамките на локалните состојби и локалните тактики, како и нужноста на глобалниот капитализам“. (Docker, 1997: 71).

Џон Томлинсон (John Tomlinson) дава слични приговори кон тријадата на аргументи околу вестернизацијата/хомогенизацијата/културниот империјализам, сугерирајќи дека глобалната сцена е далеку покомплексна отколку што може да оцени овој еднонасочен модел. Целото гледиште дека неевропските култури се толку лесно слеани во културната империја на Западот единствено ги потврдува статусот и моќта на Западот (Tomlinson, 1999; Hannerz, 1991). Томлинсон укажува дека преокупацијата со присуството на западните културни елементи во незападните земји (брза храна, рок музика, популарни филмови), се стреми да ги оддели анализите од интересите на другите култури и нивните народи. Најсериозниот дефицит на хомогенизирачката појава е немоќта да се почитува природата на самата култура и начините на кои различни “култури” меѓусебно дејствуваат: “движењето помеѓу културните/географските зони секогаш инволвира преведување, мутација и адаптација, така што ‘примачката култура’ воведува свои културни ресурси за да го поднесе дијалектичкиот облик на увезената култура.” (Tomlinson, 1997: 169). Овој процес општо е објаснет како автохтоност, културна мутација, соодветност и хибридноста. Во основа, тоа укажува дека внесувањето културни елементи секогаш ќе предизвикува промени врз тие елементи. Бидејќи припаѓа на миксот на увезената култура, таа ќе биде адаптирана, интерпретирана и искористена според локалните вкусови и интереси. Згора на сè, како

што споменавме погоре, ова е двонасочен процес, поради што интеракцијата со незападните култури исто така ќе произведе ефекти за промена и адаптација од незападното во западното. Сведоци сме, на пример, на актуелноста на будизмот и другите нехристијански вероисповеди во изминатите две или три декади особено кај едуцираните млади генерации. Ова предизвикување на ортодоксноста, присутно во западниот основен систем на верувања, индицира дека не се само интернационалните кујни оние кои еволуираат преку интеграцијата на различни културни искуства во и надвор од Западот.

Зависност, независност, меѓузависност

На ова рамниште би можеле да ги сумаризираме основните тврдења кои кружат околу теоријата на глобализацијата:

1. Постколонијалната теорија сугерира дека новиот светски поредок е изграден околу еден постојан предмет на истражување за дискурзивната доминација врз народите кои во минатото биле колонизирани на земјината топка. А методот на културниот империјализам служи за одржување на западните култури и на економските привилегии;
2. Алтернативните аргументи тврдат дека ослободувањето е возможно затоа што западот и незападот се мешаат и имаат поголема интеракција од кога и да било порано;

3. Како продолжување на претходниот аргумент, некои критичари всушност мислат дека обата, и западот и незападот, се колабирачки категории. Новата меѓузависност на културите неопходно ги деконструира овие стари структури;
4. Како продолжување (на 3.), исто така, се верува дека целата идеја за нација создава имплозија, поради овие огромни постмодерни сродности. Се смета дека немаме стриктно „светски систем“, туку серии на операциски зони на интеракција: економија, комуникации/медиуми, миграции итн.;
5. На ниво на културолошко искористување оваа меѓузависност се оддалечува од застарените идеи за различностите базирани врз нацијата и етницитетот. Разликата и хетерогеноста се произведени преку големото културно споделување. Интеракцијата на културните елементи создава нови идеи, културни производи и културни симболи. Ова се политиките на постмодерната хибридноста. Во оваа смисла, категориите запад и незапад се целосно демодне.

Пред да се истражува постмодерниот глобален консумеризам, би требало да ставиме фокусот околу развојот на дискусијата. Од могу аспекти, најразличните аргументи што ја опкружуваат глобализацијата се конструирани околу различни пристапи на спротивноста на зависноста/меѓузависноста. Постколонијалните политики ги напаѓаат тековните империјалистички дискурси бидејќи

конструираат зависност помеѓу потчинетите независни и доминантните западни. Во оваа смисла, постколонијализмот бара начин да ги ослободи порано колонизираните народи од оваа зависност, така што тие ќе бидат независни. Спивак, Баба и други, кои го негираат овој пристап, аргументираат дека постколонијализмот едноставно го воспоставува овој дуализам на зависност и независност, сè со цел да се направи извесно пренасочување во корист на постколонизираниот субјект. Во оваа смисла, тие расправаат дека постои уште поголема меѓузависност меѓу западните и незападните интереси отколку што сметаат културните империјалисти. Овој порив за кршење на опозицијата зависност-независност во висока мера е постструктуралистичка, деконструктивистичка стратегија. Кај Спивак и кај Баба јасно е влијанието од работата на Жак Лакан (Jacques Lacan) и Жак Дерида (Jacques Derrida). Додека меѓузависноста сериозно делува во светот, изгледа дека сепак е неизбежно да се камуфлираат значајните дискурзивни и материјални хиерархии што капитализмот ги воведува кај различни индивидуи и човекови групи. Проблемот е во тоа што меѓузависноста може да оперира истовремено со зависност во контекст на релативни погодности и привилегии. Проблемот со кој ќе се соочиме низ потсетникот на ова поглавје е начинот на произнесување на глобалистичките политики кои не ја воспоставуваат опозицијата зависност-независ-

ност, туку препознаваат дека светот е формиран низ нееднаква дистрибуција на своите ресурси, награди и задоволства.

ПОПУЛАРНИ КОНСУМАЦИИ

Расправата околу хибридизацијата се засилува во културолошката теорија од страна на постмодернистите и комерцијалните теории. Спарувањето на постмодернизмот со интересот за начинот на кој различни публики ги користат и „консумираат“ текстовите на културата, ја насочува теоријата на глобализацијата кон пошироки анализи за начинот на кој текстовите се дистрибуирани низ светот. Претходно видовме дека поголемиот дел од филмовите и ТВ содржините што се консумираат во англиското говорно подрачје изворно се од Соединетите Американски Држави – или барем се продуцирани од корпорации кои се дел од Американската берза на фондови. Со потенцијал за пораст, главните канцеларии на овие корпорации се основани или во Њујорк или во други главни градови низ светот. Холивудскиот поредок воспоставен во почетокот на дваесеттиот век ја олесни масовната продукција на кино содржини, денес на големо се распаѓа, во смисла на продукцијата и процесите на монтажа кои денес се изработуваат на разни места во светот. Бомбастичниот филм *Војна на ѕвездите* (*Star Wars*) ги придвижил продукциите од САД во Британија, а сега и во Австралија, ба-

рајќи врвен квалитет на работна сила, како и продукциски простори по најниска можна цена. Исто така, популарната ТВ серија *Dosue X (The X-Files)* е снимана во Ванкувер, каде што работната сила и другите трошоци биле многу поефтини отколку во Соединетите Држави. Ксена (Хена) и Херкул (Hercules) се снимани во Нов Зеланд, каде што актери од Нов Зеланд глумат со американски акцент.

Продукцијата на артхаус филмовите на британскиот филмаџија Питер Гринвеј (Peter Greenway) е поддржана од јапонски инвестиции, со тоа што поголемиот дел од постпродукцијата на неговите последни филмови е одработена во софистицираните дигитални студија во Токио. Оваа “хибридност” на културните содржини е евидентна по бројниот пораст на копродукциите, преводите и емитувања на повеќе јазици. Во музичката индустрија, која имала тенденција да биде најнепазарна и нерегулирана од страна на културните индустрии, содржините демонстрираат динамичност која ги оддалечува од основните културни типологии. Всушност, додека рок-музиката е јасно хибридна форма која потекнува од афроамериканската фолк-музика, таа музика немирно се движела помеѓу корпоративните одредби и фундаменталното реформулирање. Дефинитивно, најголемите мултинационални компании (Warner, Sony, EMI, Bertelsmann) ги третираат рок содржините како и секој друг производ и продолжуваат да ја афирмираат својата доминантност над производот, из-

ведувачот и пазарот; како и да е, оваа доминација е на стаклени нозе бидејќи музичките содржини и вкусови се променливи, така што одделни зони на интерес константно ја одбегнуваат контролата на главните корпорации. Современите музички содржини кои постојано се хибридизираат ги одбегнуваат нападите да се хомогенизираат или да си ја американизираат душата.

Еден добар пример за ова е обидот на МТВ (музичка телевизија) да го наметне својот претежно американски содржински формат во Азија. Во МТВ констатирале дека мораат да ја модификуваат програмата и да инкорпорираат локална музика и јазици со цел да ја привлечат публиката. Овој хибриден формат на МТВ и хонгконшката сателитска станица Стар ТВ обезбедува ресурс кој може да биде адаптиран и трансформиран според локалните културни интереси. Во Индија, на пример, американската ѕвезда Мадона е целосно соодветна на многу слични на неа чекорења во поп музичката област, а најуспешна меѓу нив за некои е модулираната, блондирана секс-дива Алиши. Како што нагласува Џорџ Ли (George Lee 1995), младината на Република Кина сè уште е опседната со оригиналната Мадона, која е пример за американската културна хегемонија и борбата против алтернативната хегемонија на кинеската Комунистичка партија. Во кој било случај, самата содржина станува превозно средство за локалните културни експресији. Импортираните содржини стануваат

посоодветни за локалната култура, обезбедувајќи ресурс за експериментирање, за нови субјективности и за нови културни елементи.

Оваа содржинска хибридноста е една од најзначајните зони на хомогенизирани и империјалните тврдења. Популарната музика во суштина има камелеонско јадро кое ја заштитува од тоа да биде фиксна и стандардизирана. Рап музиката, која започнува како специфично изразување на младите сиромашни црнци на западниот брег и њујоршкиот јужен Бронкс, станува химна на интернационалната црнечка музика – неограничена од она што го содржи американскиот културен експорт, туку е транзициска форма на уметност, која го вкрстува и раскрстува она што се вика Црн Атлант. Со сигурност, овој композит од културни разлики дозволува присвојување на специфични елементи со цел да ги рекреира како уникатно изразување. Подигањето на аборицинската рок музика во Австралија и интернационалниот успех на бендовите како Yothu Yindi демонстрира како оваа компонента може да вклучува значаен диверзитет на елементи. Во случајот со Yothu Yindi, музиката инкорпорира специфични спогодби на автохтоните дијалект и музичките интонации (Дејвс, 1933). Музиката на бендот се зафаќа со обете, глобалната денс сцена и афро-американските протестна музика; клучот на интернационалниот успех на бендот е нивната комбинација на популарни звуци со политичка „црност“. Крајно, текстот означува уникатно културно искуство. Ниту културата ниту,

пак, текстовите се смрзнати или фиксирани, туку заедно се издолжуваат низ нови замисли и нови модели на кроскултурна комодификација.

Се разбира, има и такви критичари на популарната музика, поточно на сите популарни форми, кои ги пцујат овие хибридни звуци поради недостиг на автентичност. Ова тврдење одекнува како марксистичката поплака на Теодор Адорно (Theodor Adorno, 1994), кој популарната музика ја гледа како есенцијално стереотипна и комерцијална платформа на продажба на познати, веќе претходно чуени, музички звуци. Покрај Адорновото жалење, како и да е, поплаки за комерцијалниот музички недостиг на оригиналност или автентичност одекнуваат на сите полиња на музички вкусови; љубителите на класичниот џезот, блузот, техно или хип-хоп музиката сметаат дека нивните особени афинитети се всушност пооправдани во контекст на оригиналноста и суштината. Употребувањето на традиционалниот аборицински дувачки инструмент диџеридо (didgeridoo) од бендот Yothu Yindico во рокенрол музиката се чини дека ги оправдува овие загрижувања. Во секој случај, ставот на „автентичноста“ се проблематизира кога ќе учиме дека самиот инструмент е присвоен од Индонезија (Макасините) од страна на австралиските Аборицини пред триста или четиристотини години. Од сите форми на уметност, а музиката се чини како најотпорна на размена, присвојување и одново измислување.

Хибридна ТВ

Херман и МекЧесни (Herman, McChesney, 1999) посочуваат дека во последно време телевизиските медиум станува силно подложен на интернационализирани трендови преку нерегулираната трговија, сателитските технологии, дигитализацијата како и појавата на конвергирани компјутерски мрежни системи. Најочевидни ефекти од овој променлив контекст се масовноста на продуктите и зголемувањето на комерцијалниот натпревар. Како и сите други производи и даватели на услуги, локалните емитувачи ќе треба да се соочат со овие компетитивни ситуации во смисла на приспособување на нивната продукција. За некои продукциски куќи ова изгледа како создавање производ што ќе може интернационално да биде продаван. Телевизиските сапунски серии, на пример, се често конфигурирани за постигнување максимална пазарна вредност – на тој начин, културалната специфичност, формулирана во рамките на интернационален лесно прифатлив облик, добива пазарна вредност. Британската телевизија продава носталгија за работничката класа, Австралија продава плажи, Канада продава снег.

Зголемената глобализација и комерцијализација на телевизијата, исто така ќе има сериозно влијание во јавните емитувачки сервиси, особено дежавите од англиско говорно подеачје кои имаат долга традиција за јавно финансирани емитувања. Либерализацијата и (неокласичните) политики на

економски рационализам, континуирано одлеваат финансии од јавните мрежи, водејќи ги кон драстично редуцирање на работната сила и на продукциските активности. Зголемениот натпревар на интернационалните дистрибутери и содржини, исто така, ја дели традиционалната публики и креира нови правила за тоа што треба да сака публиката. Сето ова комбинирани со уназадувањето на улогата на културните производи во креирањето на националните интереси и националните идентитети, ги тера јавните емитувачи да се борат за редефинирање на својата позиција на медиумскиот пазар и во културниот имагинариум. Како резултат на тоа, британската емитувачка корпорација (BBC) се соочува со предизвикот да стане интернационален играч, додека помалку капиталистичките јавни корпорации од Нов Зеланд, Австралија и Канада стануваат играчи од сенка во невидено густот медиумски глобален простор. Херман и МекЧесни (Herman and McChesney, 1999), всушност, сметаат дека јавните и комерцијалните емитувачи ќе се соочат со големи тешкотии во натпреварувањето на пазарот кој бара поголема софистицираност и инвестиции. Телевизиите со претплата, со своите високо специјализирани канали и жанри, ќе дозволат зголемена разновидност во изборот, но овие избори ќе делуваат во специфичен опсег. Со други зборови, малку е веројатно дека општите, слободни во етерот, провајдери ќе можат да понудат нешто поразлично од своите конзервативни нискобуџет-

ни програми. Трошоците за воспоставување дигитален сателит се толку големи што не е веројатно дека малите комерцијални или јавни телевизии ќе бидат во можност да се натпреваруваат со контролорите на новите дистрибутивни мрежи. Како што поентираат Херман и МекЧесни, програмата на слободните во етерот провајдери веројатно ќе стане уште поограничена и поконзервативна, додека големите играчи ќе се борат за превласт на дигиталните фреквенции.

Глобални публики

Хибридната телевизија е зависна од постојните механизми за соодветна реконструкција на увезените содржини. Симон Дуринг (Simon During 1999) прави разлика помеѓу глобално популарна и културна глобализација. Глобално популарната глобализација свесно ги претставува стереотипните медиумски содржини дизајнирани за освојување на светските пазари, додека културната глобализација е мултифункционален процес кој може да произведе хибриди и засилен локализам. Културната глобализација, всушност, доведува до некои мистериозни сознанија:

„Како го објаснувате, на пример, фактот дека најголемиот светски производител на *теленовели* – Protele е успешен на француските и на швајцарските пазари (како и во Мексико, Турција, Јужна Кореја и Русија), а релативно неуспешен насекаде во Европа? Како го објаснува-

те фактот дека филмовите од Бомбај се популарни во Грција, но никаде на друго место во Европа? За да почнеме да ги разбираме овие случаи, потребни ни се регионални истории. Во некоја друга форма на културна глобализација, самосвесната обврска кон глобалното би можела да обезбеди поттик и маркетинг- платформа за нови меѓукултурни хибридни жанрови, особено за „светската музика“. Но таквите жанрови не се вистински популарни, па дури и воопшто популарни, на локалните пазари“. (During, 1999: 212)

Под „популарно“ Дуринг конкретно подразбира високо ниво на комерцијална потрошувачка. Тој продолжува спротивставувајќи ги овие мистериозни, па дури и каприциозни потршувачки навики, со стилот на масовна потрошувачка во филмовите на Арнолд Шварценегер кои беа универзално популарни во осумдесеттите години и на локално и на глобално ниво.

Ограничувањата на Дуринговиот пристап стануваат очигледни доколку ги земеме предвид начините на кои публиката всушност ги користи текстовите и во таа ограничена дефиниција, Дуринг го применува концептот на „популарното“. На ниво на потрошувачка и секојдневни активности, всушност, дистинкцијата помеѓу глобално популарното и културната глобализација станува непотребна, затоа што публиката избира содржини според сложени локални и глобални културни фактори ;

во зависност од тоа дали една содржина е популарна или непопуларна (ограничена) ќе образува културни ресурси кои ќе бидат достапни за какви и да било потрошувачка од каква и да било потрошувачка група или пазар. Влијателните емпириски истражувања покажуваат дека публиката може да земе каква било форма на содржина и да ја конвертира според своите лични интереси и културни потреби. Популарната содржина, како што Дуринг ја дефинира, е едноставно достапен културен ресурс; неговата етимологија има мало значење освен доколку корисникот/читателот не му даде значење на тој ресурс. Секоја содржина може да биде прифатлива а нејзиното значење конвертирано и реконструирано; така секој текст може да биде хибридизиран за да се подобри културниот локализам. Текстуалните значења се конструирани само во релација со интересите, потребите и културалните контексти на публиките. Дуринговото нагласување на содржината има тенденција на некој начин да ја вметне комплексноста деталите на личните и колективните различности. Целата идеја за хомогеност на тој начин е тешко одржлива.

Џејмс Лал (James Lull 1995) нагласува некои значајни примери на начините на кои глобалните содржини се читаат и се користат од различни глобални публики. Еве неколку примери:

1. Јамајканската реге-музика што ја свират од Боб Марли, Питер Тош и Блек Ухру пулсира со силен интензитет во бутиците за облека лоцирани во

медините (народни пазари) на Фез, Мароко;

2. Повеќе од 400 милиони луѓе насекаде во светот, вклучувајќи ги и државите како Русија, Тунис, Зимбабве и Швајцарија, регуларно гледаат ТВ сапунски опери кои потекнуваат од шпанското говорно подрачје;
3. Германските поп-музички бендови патуваат до Америка каде што изведуваат единствено за виетнамско-американските имигранти кои се служат со музиката за да ги обединат своите општества. (1995: 145)

Според зборовите на Лал, ова се примери на начини со кои светот е опфатен од „новите територии на значења“ кои конституираат алтернативи на традиционалните национални територии. Публиката се чини дека сè помалку е заинтересирана за националниот или за културниот извор на содржината, а многу повеќе заинтересирана за капацитетот на културните крстосници. Како и храната, медиумските содржини стануваат ресурс за хибридните вкусови на растечката космополитска локална консумација.

ГЛОБАЛНИ ПРОСТОРИ

Дискусиите за глобализацијата се стремат да се фокусираат на проблемот на локализмот и локалните идентитети кој постојано се повторува. Коментарите во текот на деведесеттите години, па и наваму, имаат тенденција да препознаат дека

глобализацијата ја имплицира креацијата на новите културни елементи, дискурси и простори, но актуелната природа и дефиниција за тоа од што се содржи „локалното“ единствено е претставена во рамките на својата алтернатива - глобалното. Што е уште појасно, параметрите и супстанцијата на „нацијата“ се сериозно предизвикани од процесот на либерализација. „Имагинарната заедница“ на нацијата, која според Бенедикт Андерсон (Benedict Anderson, 1991) е конструирана во релација со порастот на принт-технологиите, урбанизацијата, индустријализацијата и империјалистичките економии, распуштена е низ новите форми на имагинација. Со сигурност нацијата продолжува во многу од своите традиционални форми и дискурси, но новите глобални економски медиуми и еколошките услови на современата култура ги менуваат начините на толкување на нашата нација и самите нас. Понатаму, физичкиот пејзаж на нашата планета е радикално променет, бидејќи е запакуван во комплексните мрежи на глобализацијата. Додека значајни видови изумираат, билките и животните кои преживеале сè повеќе се пренесуваат надвор од границите на своите стари екологии. Градовите и агрикултурните површини, на сличен начин и на многу места низ целиот свет на ист начин го образуваат просторот, без некоја значителна разлика во изгледот. Различните дисциплини на урбани студии, архитектурата и географијата во минатото, денес имаат иста цел со културолошката теорија при објаснувањето на овие искуства со просторот.

Постмодерни архитектури

Неомарксистичките и другите поагресивни расправи за глобалниот простор (пр. постколонијализмот, феминизмот) се стремат да го поделат светот на центар и периферија. Центарот ја означува територијата на развиениот свет, особено развиените градови; периферијата или маргините имаат тенденција да бидат лоцирани во неразвиените, особено во аграрните региони. Овие модернисти кои ја создаваат критиката се сосредоточени во сферата на дистрибуцијата, активностите и материјализмот. Постмодернизмот од друга страна, се чини позаинтересиран за естетските и за прагматичните димензии на просторот. За постмодернизмот прашањето за поделба по урнекот: центар-периферија не е релевантно, бидејќи светските географии конвергираат во споделениот простор на „имагинарното“.

Чарлс Џенкс смета дека глобализираниот свет ги придвижува архитектурата и урбаниот простор во нова фаза во културната еволуција. Џенксовата забелешка за постмодернизмот се стреми кон историцизам и естетика; постмодернизмот е доба на човековите задоволства и ослободување од модернистичкиот задушувачки песимизам, од ортодоксноста и рецептот за универзален ред. Во глобализираниот простор, впечатливата и конзистентна средина е заменета со задушувачката униформираност на модернистичката функционалност. Архитектонскиот простор како таков е ослободен од хиерархиите кои ги позиционираат

и разделуваат човечките битија, па, така, преку уметничкото единство, се обидува да ги надмине сепарациите. За Џенкс, современиот просторен дизајн е типизиран од формализмот на 19 век особено во проектирањето на јавната зграда со нејзините огромни влезови и со прекумерно големите споменици. Овие вештачки хиерархии се заменети во периодот на сивиот функционализам по Втората светска војна – правоаголните конкретни кутии кои се еднакво вештачки и ужасно непривлечни.

Џенкс го слави постмодерното ослободување од модернистичката функционална сигурност; овој нов јазик на постмодернизмот е ново “двојно кодирање” на времето и просторот кое го ослободува минатото од себе. Ова ослободување го потпомага развојот на новите просторни форми кои се триумф на “споредната” наместо на “главната” ера. Така колажот (редоследот на диверзитетните културни и историски елементи) што го карактеризираат постмодерните дизајни, конституираат нов класицизам, по кој градбата повторно може да биде “прекрасна” во иста мера колку и функционална (Jencks 1987a, 1987b). Овој квалитет на колажот е видлив во бројните постмодерни дизајни: проектот за обнова на куќата на Ралф Ерскине (Jencks 1987b: 104-5). Продолжението на Џејмс Стирлинг на Галеријата во Лондон (Jencks, 1987a: 228 *et passim*); шопинг-комплексот на Курокава Даимару во Мелбурн Австралија (Lewis ,1997b). Овие нови просторни естетики, кои го величаат

времето во согласност со маргинализираните референци и сродност, во голема мера се согласуваат со политичките и со етничките различности кои денес ги карактеризираат глобалните културни крстосници. Новиот простор, со други зборови, е отпорен на регрес и суровост на тој начин што дозволува право на мнозинството низ времето, географијата и културата, да се поврзе во заемни задоволства и проблематики.

Теоријата на Кенет Фрамптон (Frampton, 1985) за критичкиот регионализам, исто така, е дизајнирана да ја одбегне универзалната граматика на модернистичката архитектура, по која културниот и тродимензионалниот простор е карактеризиран како (модернистичка) истост и некритичка репликација на градителски типови. За Фрамптон, одделни карактеристики на постмодерната архитектура се: нејзината агилност да ги реконструира традиционалните регионални вредности и етичките дизајни преку новите технологии. Не само што една зграда може да функционира како жив музеј, туку доаѓа и до засилување и заштита на културните разлики во урбаниот пејзаж на постмодерната фузија. На тој начин јазикот на одреден регион се соединува со јазикот на постмодернизмот, така што произведува уникатни и прекрасни архитектонски типови. Нееднаквоста, географијата и традицијата секогаш ќе бидат присутни во двојниот код на старото и новото, додека логоцентризмот, капиталистичкиот метрополизам, утилитаризмот и едно-

гласието кои беа доминантни во светот во периодот на просветителството се сосема напуштени, иако сè уште не се заборавени бидејќи се дел од историјата. Чарлс Џенкс тврди дека новиот архитектонски стил на постмодернизмот продуцира нова идеологија која би можела да биде разбрана како обраќање кон “елитата” и обраќање кон “човекот на улицата”; оваа идеологија ѝ е неопходна на постмодерната демократија затоа што “обете групи често се спротивставуваат и често користат различни кодови на перцепција кои мора да бидат задоволени” (Jencks, 1987b:8). Оваа идеологија на фузирана индивидуалност најпоетично е објаснета од Фрамpton како архитектура на отпорот, каде што многу поголем опсег на симболички значења ќе содејствуваат со „значењата” на зградата:

...интензитетот на светлината, темнината, топлото и ладното, влажноста; речиси опипливото присуство на засиданото, онака како што телото го чувствува своето заточеништво, динамиката на стимулираниот чекор и релативната инертност на телото кое го преминува прагот, огласувањето на звукот на сопственото чекорење.

Џенксовата периодизација на постмодернизмот понатаму води кон сугестија дека овие архитектонски форми се поврзани со новата мутација на градот и постмодерниот глобус. Нацијата, сепаратизмот и отуѓувањето во модернизмот се поместени од светскиот поредок, каде што големите градови повеќе не се заточеници на националниот

функционализам туку се интегрирани во проширени културни и глобални врски. Токио, Париз, Лондон, Мексико Сити, Њујорк, Рио де Жанеиро – ова се сега глобалните градови поврзани со значајни економски, естетски, социјални и културни матрици, кои го вклучуваат единството на светот.

Архитектурата на динамичниот универзум

За Џенкс, просторните и архитектоските формации се во иста мерка теоретски колку што се и естетски репрезентации. Архитектонскиот и уметничкиот „двоен код” е капацитет со кој одеднаш може да се искажат две потенцијално спротивни нешта, вклучително и состојбата на времето и просторот. Постмодернизмот е идеја која зборува за „разликите” на историјата или место во рамките на сеприсутноста и унификацијата на знаењето. Оваа хармонија на различностите (разлики во хармонија) го образува главниот пример за постмодерен идеализам и неговата слободоумна пропорционалност. Така, додека архитектурата и уметноста на модернизмот беа конструирани врз теориите на функционализмот и механицизмот на универзумот, постмодернистичките естетики ги формулираат своите технологии врз попрецизно разбирање на природата и на космичките принципи. Просветителството ја постави основата за овие нови сфаќања, но преку откритијата на „новите физики” – постевклидската геометрија, релативитетот, квантната теорија, фракталите и тео-

ријата на хаосот – сега се јавува потребата за нов начин на претставување на суштинската природа на природата.

Така, во понатамошниот развој на оригиналната теоријата на двојно кодирање, Џенкс вели дека новиот архитектонски изглед има задача да ја симулира сè поголемата комплексност на универзумот. Џенксовата адаптабилност кон комплексноста и теориите на хаос за културна и естетска анализа потврдува дека природата еволуира низ фин баланс на ред и неред. Сè поголемата комплексност во природата води кон потенцијал за комплетна непредвидливост и пропаст. Тоа се случува и со социјалната и со културната историја. Доцното модернистичко сликарство, на пример, е типологизирано од апсолутна комплексност која се изложува на ризик од излизгување во произволност, случајност и хаотични експресији на празност, безначајност и неред. Сликањето на Џексон Поллок (Jackson Pollock) станало доста произволно; комплексноста на Џејмс Џојсовиот *Улис (Ulysses)* се анулира во неразбирливоста на *Бдењето на Финеган (Finnegan's Wake)*. Па така, исто како што универзумот минува од едноставен во компликуван, уметноста и социјалните организации напредуваат преку растечката комплексност – меѓу другото, “ревизијата на комплексноста не е само едноставност туку и ентропија” (Jencks, 1995: 37): затворените системи од секој тип неопходно мора да се движат преку комплексноста во хаос, истекувањето на енергијата и ултимативно – смртта. Ди-

намичниот универзум е отворен систем каде што развојот на безредие кое напредува (но и отстапува) преку меѓусебно зависни со краен, ако не и со мистериозен капацитет за самоорганизирање. Универзумот е динамичен на два начина:

1. Преку еволуциски скокови, каде што постои стремеж кон развој како што потенцијалот за хаос се мобилизира кон поголеми комплексности: биг бенг, стврднување на планетарните гасови, формирање на водата и воздухот на земјата, појавување на клеточните форми на живот, еволуцијата на диносаурусите, еволуцијата на луѓето. Според Џенкс ние се очекуваме уште еден спектакуларен скок додека произведуваме форми на компјутерски базирани технологии кои прекумерно ќе ги рашират механичките технологии на претходната епоха; овие машини ќе имаат способност за самонадомест, самоорганизација и многу сличности на природните системи од органска природа. Меѓу овие скокови, се разбира, постојат безброј контракции каде што космичките елементи исчезнуваат во состојби на безредие: катаклизмата која довела до речиси моментално истребување на диносаурусите е аналогна на денешните масовни истребувања зголемени заради човечките дејствија. За Џенкс, оваа современа закана за состојбата на сиот живот е во директна врска со напреднатата состојба на човековото имагинарно, со технологиите и со социјалниот живот.

Егзистенцијата, со други зборови, профитира од неизвесноста на катастрофалниот хаос и продуктивниот прогрес.

2. Универзумот, исто така, е динамичен преку однесувањето на своите најмали и најфундаментални особености. Според Џенкс и неговите историски ментори, „комплексноста“ на универзумот е структурирана околу субатомските честичи – квантните електрони – кои ја покажуваат истата комплексна асоцијација на ред и неред која е евидентна во природата, вклучувајќи ја и „природата“ на човековите битија. Најосновната карактеристика на човековото знаење е контрадикцијата, ние во себе носиме вечни спреги меѓу различни ставови, емоции и однесувања.

Погенерално, Џенкс ја објаснува конекцијата меѓу реагирањето на субатомските честичи и човековата мисла:

Некои физичари, повеќе или помалку, веруваат дека во основа мислата е брановит феномен. Ова интуитивно е очигледно, во крајна линија идејата нема никаква тежина, содржана е насекаде во мозокот, распространета како бран може да патува речиси со брзина на светлината и истовремено е променлива како океански бран. Квантните бранови исто така имаат, како и мислите, парадоксални специфичности: за разлика од честичите или објектите, овие можат да патуваат низ ѕидови – чудо кое се случува внатре во секоја телевизиска гарнитура... Квантни-

те бранови можат да се додаваат, одземаат, да поминуваат еден низ друг и да бидат на повеќе места истовремено. (1995: 40)

Џенкс продолжува со објаснувањето дека современата концепција за механички ред, каде што универзумот е дефиниран и објаснет во рамките на праволиниски процеси и закони, всушност е површна, па дури и делумна визија за природата. Самоорганизирачките системи кои веќе еволуирале се самите производ на комплексните и парадоксални квантни асоцијации:

Основната вистина на квантната физика е во верувањето дека атомот за себе е еколошки ентитет со внатрешни особености за организација. Електронот, орбитирајќи околу нуклеусот, како и бранот и честичата, прерипува од едно квантно ниво на друго, предавајќи или преземајќи енергија. Однесувањето му е делумно самоопределено и делумно неопределено. Се верува дека електронскиот облак, се верува дека избира одредени аспекти на својата активност, исто како што ние „избираме“ дали да ќе ја набљудуваме неговата позиција или забрзувањето, ќе го набљудуваме од аспект на честича или бран. Неговите слободи, како и нашите слободи се ограничени, но и ние и електронот демонстрираме во одредена мера самоопределеност и интеракција. (1995: 162)

Како резултат на тоа, квантните и комплексните теории стануваат парадигматични за Џенкс.

Архитектурата, уметноста и урбаното планирање се употребливи за комплексните асоцијации на определеност и самоопределеност – ниту една не е комплетна и независна од другата. Зградите, градовите и социјалниот живот на планетата Земја ги изложуваат истите контрадикции и парадокси, така што претставуваат предизвик за постмодернистичкото размислување кое сака да ги аранжира овие културни форми во корист на максимализација на нивната комплексност и потенцијал за човековото задоволство. Во оваа смисла постмодернизмот подлабоко не воведува во вистинските суштини, вистинските карактеристики на природата. Следејќи ги овие принципи, Џенкс заклучува дека новата архитектура го вовлекуваат човештвото во постмодерната урбана мрежа која веќе не е издвоена од природата, туку е нејзин внатрешен дел:

1. Градбите би требало да бидат дизајнирани и конструирани во врска природата и природните јазици, вклучително и со атомските и субатомските форми, свртувањата, превиткувањата, како и бранувањата, механичките градби, стаклата и коските;
2. Градбите би требало да ја претставуваат основната космолошка вистина, вклучувајќи себеорганизација на високи (и пониски) нивоа;
3. Дизајните на градбите би требало да бидат конструирани преку организациска длабочина, мултивалентност, комплексност и раб на хаос;

4. Архитектурата треба го претставува триумфот на различноста, разновидноста и основните системи кои учествуваат и ја максимизираат различноста;
5. Диверзитетот може да биде поддржан со техниките како колаж, радикален еклектизам и суперпозиционираност. Ова ѝ овозможува на архитектурата, извлечена од различни историски фази и низ различни етницитети и интереси на човекот, да коегзистира во еден инклузивен плуралистички систем на дизајн;
6. Архитектурата треба да го потврди контекстот на современата култура и нејзината агенда вклучувајќи ги и прашањата за екологијата и политичкиот плурализам;
7. Би требало да има двојно кодирање на овие врски со естетските и идејните кодови;
8. Архитектурата мора да се ориентира кон науката, посебно кон современата наука, заради пресметка со космичкиот код. За да ги надмине моменталните прашања и трендови, архитектурата мора да гледа кон пошироките полиња на знаење и разбирање.

Постмодерни географии и третопростор

Џенксовиот архитектонски постмодернизам силно е критикуван поради својот славенички и непроблематичен пристап кон социјалните и политичките устројства на просторот. Неговиот полемички утопизам не успеал да ги импресионира

оние аналитичари (особено неомарксистичките) кои имаат длабоки сомневања за постмодерните теоретизации.

Хауард Кејгел (Howard Caygill 1990), на пример, ги отфрла сите мислења околу постмодерната просторна демократија, тврдејќи дека овој постмодернизам е критички, политички и естетички поврзан со елитизмот и нееднаквите просторни дистрибуции на модернизмот, кои се чини дека стојат како замена. Всушност, Кејгел го употребува моделот на Теодор Адорно за флукуација со цел да ја демонстрира немоќта на постмодернизмот при решавањето на сопствените противречни сегменти. Работата на Адорно ќе ја негира намерата на постмодернистичката теорија да ги разреши просветителските дуалности – универзално/партикуларно, минато/сегашност, богати/сиромашни, преку процесот на репрезентација. Кејгел ја гледа постмодерната естетика како неубудлива идеологија која ги присилува другите алтернативни избори да формираат нехармонични естетички партнерства: „денешната постмодерна теорија и практиката му поткликнуваат на поривот за помирување на двете сфери преку резолуција на нивните контрадикции, со збришување на разликите помеѓу професијата и заедништвото, интервенирајќи во самото заедништво како такво” (Caygill, 1990: 285). Така, за Кејгел и другите кои работат од позиција на неомарксистичката критика, плурализмот и процесот на создавање естетика на просторот остануваат

утврдени од капиталистичките процеси, кои пак не можат да ги намалат сеприсутните нееднаквости во просторот и дистрибуцијата на ресурси. Глобализмот и новата капиталистичка корист одвај ќе го просветлат променливиот фокус на оваа нееднаквост во светот, без јасна референца на моќите кои ја контролираат и манипулираат нашата конструирана средина.

Третопростор и олимписки игри

Олимписките игри станаа енден од најпроминентните и најшироко теле-емитувани од сите глобални спектакли. Се разбира, „игрите” се одржуваат во физички простори: арени, базени, фудбалски терени, бокс-рингови итн. Во секој случај, Олимпијадата, исто така, во голема мерка е и дел од интернационалната телевизуелна култура и главно е сочинета од „јазички игри” или замислени простори на дискурсот. Низ овие дискурси се мобилизирани политиката, економијата и моќта.

Финалето на трката за мажи на 100 метри истовремено може да биде видно од повеќе од една милијарда луѓе несекаде во светот. Третопросторните анализи го разгледуваат овој настан како одредена форма на колонизација: атлетичарите стануваат репрезентативци на територијалните и комерцијалните интереси на својата домашна нација. Спектаклот на овој настан се припојува на историските нееднаквости врз кои е втемелена капиталистичката конкуренција:

1. Во речиси целиот дваесетти век, во трката на 100 метри финалистите биле потомци на африканските робови, независно дали ја претставуваат Британија, Канада или САД;
2. Нациите на Првиот свет ги искористуваат своите успешни атлетичари како јасен доказ за националната доблест и моќ. Ваквиот успех служи за предупредување на надворешната моќ. Исто така делува како извор на националната кохезија и на националната свест;
3. Успешните атлетичари заработуваат и произведуваат економска активност која е исто така бенефит за домашната територија. Посиромашните нации ниту имаат пари (јавни или приватни) ниту пак технологија да создадат атлетски успеси на највисоко ниво. Финалето на 100 метри ја претставува нееднаквата дистрибуција на добрата во светот;
4. Гламурот на спектаклот исто така ги камуфлира корупцијата и мамењето кои во олимпиското движење се доста присутни.

Славеничките постмодернистички анализи ги гледаат репрезентативните димензии на игрите во попозитивно светло. Масата на гледачи која доаѓа на финалето има свои уживања во спектаклот. Перфектните човечки тела, поткрепени со технологијата и со натпреварувачки дух, се здружуваат и формираат утопија во умешноста. Да се биде црн повеќе не е дамка или закана, туку извор на слава. Олимпијадата е место каде што сите др-

жави се соединуваат за да ја прослават својата заемна човечност.

Третопросторните аналитичари ги комбинираат овие две перспективи со цел да ги идентификуваат и да дискутираат за прагматичните и за материјалните димензии на просторот. И за третопросторните, олимписките игри се збир на натпреварувачки дискурси кои кулминираат во контролата и распределбата на просторот. Идеалот на Олимписките игри и нивната емпириска нееднаквост неопходно мора да се судрат. Како и да е, не е доволно само да се посочат овие судири туку мора да се пронајдат и да се презентираат вистински решенија. Регулациите и етиките мора да се штитат од корупција. Посиромашните нации мора да имаат распределени добра за сопствена заштита. Африканските Американци мораат да ги артикулираат нивните состојби и да ја изразат својата лутина на светот, како што тоа го направил Томи Смит и Дон Карлос на Олимписки игри во Мексико (1968).

Едвард Соџа (Soja, 1989, 1996) прави обиди за надминување на поделбата помеѓу модернистичките и постмодернистичките концепции на просторот со преработување на теориите за третопросторот, „триалекти на просторноста“ на Хенри Лефебр (1991, 1992). Според Лефебр, логиката на модернизмот отсекогаш го ограничувала просторот на материјална и физичка состојба, или на прагматичен изглед на мислата; третопросторот ја либерализира просторноста од наметнатиот реду-

ктивизам на оваа дијалектика. Соца ги идентификува дефинирачките квалитети на третопросторот како:

...знајни и незнајни, вистински или промислен свет на животни искуства, емоции, настани или политички избори кои се егзистенционално обликувани од продуктивното и проблематичното заемно дејство помеѓу центрите и перифериите, апстрактното и конкретното, емотивните простори на идејното и проживеаното, суштинското и метафоричкото во просторните практики, трансформација на (просторното) знаење во (просторно) дејствие на поле на нерамноправно развиена (просторна) моќ. (1996: 31)

Лефевровата забелешка за сеприступната моќ, како и Фуковата, му се атрактивни на Соца бидејќи овие анализи го ослободуваат концептот на моќ од неподвижните структури какви што се класата и поделбата на имот. Оваа феноменолошка дистинкција го одделува Лефевр од марксистите кои просторот можат да го дефинираат само во рамки на структурата (материјална или идеолошка) и од оние постмодернисти кои можат да го дефинираат просторот само во рамките на интерпретацијата. И покрај сè, специфичниот бренд на Лефевр е номадски и комплексен марксизам, издвојувајќи ги своите анализи од едноставните дефиниции на центар и периферија (моќ и немоќ), неминовно се враќа на првичните форми на бинарни опозиции. Така, оддалечувајќи се од наједноставните алтер-

нативи центар – периферија, во својата дефиниција на глобалниот простор, во својата критика на просторот, ги реконструира забелешките за ум – тело, маж – жена, западно – незападно.

Анализите на Лефевр бараат географиите кои ги еманципираат индивидуалците од хомогенизацијата, фрагментацијата и хиерархиски организираниите режими на моќ, кои се во срцето на капиталистичките уредувања на просторот. *Le droit a la ville*, правата на градот, е концепт развиен од Лефевр за означување новите аспирации на реформистичките политики - правото да се биде различен. Оваа борба била искусена на сите нивоа на живиот свет: во однос на телото и сексуалноста, создавањето домаќинства, архитектурата, урбаното планирање и монументалниот дизајн, соседствата, градовите и глобалниот развој. Овие борби за разлики биле сфатени во контекст на централниот и маргиналниот простор, кој истовремено е и материјален и метафорички. За разлика од овие постмодернисти кои инвестирале голем дел од својата ослободувачка надеж во продлабочениот индивидуализам, Лефевр бара вдахнување на нов колективен отпор, третопростор на политички избор. Според тоа, општествените релации не се инцидентно просторни, како што многу марксисти тоа го толкуваат, туку се фундаментално просторни: не постојат непросторни социјални процеси; според Лефевр, нема начин на кој односите на моќ можат да бидат разбрани без впишување на реалниот и замислениот простор.

Да се размислува триалектички е неопходен сегмент во процесот на разбирање на третопросторот како неограничена композиција од живи светови кои се радикално отворени и отворено радикализирачки; кои се севклучувачки и трансдисциплинарни во подрачјето, а сепак се политички фокусирани и подложни на стратешки избор; не можат целосно да се спознаат но нивното знаење сепак ја води нашата потрага по еманципациска промена и по слобода од доминација. (Soja, 1996: 70)

Концептот на третопростор, потоа, обезбедува алатка за сеопфатност на глобалните уредувања на просторот, вклучувајќи ги аспектите на развој, социјалните релации во просторот и конструкциите, естетиките и репрезентациските форми на нашите градови. За Соџа третопросторите обезбедуваат стратешка алатка за читање на градските пејзажи кои сега се постмодерни и конституирани врз комплексни симулации и медиуми.

Постмодерни игралишта

Постмодерниот град, сега трансформиран во интегративен простор за шопинг, доловува функционална и комуникативна екстаза. Едвард Соџа, всушност, директно позајмува од Жан Бодријаровото размислување за “екстаза на комуникацијата” (1983б, 1988, Поглавје 7) за да го објасни современиот Лос Анџелес. Во еден современи и медиумски фокусиран град, каков што е Лос Анџе-

лес, старите поделби на просторот и просторните идентитети постојно се трансформираат од новите симулации на просторот: збиеноста која се обидува повторно да ги создаде поранешните посебни надлежности и истории како еден вид копија, репродукција или симулација на она што можело (или не можело) да се случи. Како што посочува Бодријар, ова се форми на симулација, имитација на имитираното, кои немаат потекло и немаат контекст кој би можел да се набљудува поинаку освен како тука и сега:

Овие екстатични исчезнувања го исполнуваат секојдневниот живот, овозможувајќи хиперреалното да го зголеми своето влијание не само врз она во што се облекуваме, врз она што го јадеме и на каков начин се забавуваме, туку исто така и вр тоа каде и како избираме да живееме, за кого и за што гласаме, како владата работи, начинот на кој ние би можеле да бидеме агитирани за преземање директно политичко влијание не само против приоритетите на симулакрумите *туку во самиот симулакрум*, се разбира. (Soja, 1995: 278)

Со други зборови, светот на симулакрумите станува неизбежен. За постмодерните архитекти, овие симулакруми содржат додатни ресурси за дизајнирање и конструкција на нашата материјална и симболична околина. Меѓутоа, истите тие градби, на кои Чарлс Џенкс се радува, стануваат некомфорни за критичкиот постмодернизам кој бара

подлабоко објаснување за социјалните и политичките врски и за кои смета дека претставуваат опасност од помрачување на историјата.

Според успешните постмодернисти, овие стратегии на дизајн се оправдани, затоа што сета историја е фабрикувана и целиот простор е реалистичен. Сепак, ние можеме да ја видиме проблематичната обнова, дури и како третопростор, во современата трансформација на старите индустриски архитектури и во урбаните простори кои биле конструирани за време на трговијата и производството во 19 век. Повторното впишување на локации, како што се музеи, забавни паркови, рекреативни и кулинарски зони, сведочи за свет со среќен крај и за постмодерни задоволства, но ги маргинализира конкретните живи и изумрени социјални групи. Особено приказните на мртвите работници, оние кои ги населувале поранешните индустриски простори, генерално се збришани или притемнети од обновата и санитаризацијата на старите индустриски дупки.

Оваа постмодернизација го зазема местото на поранешните индустриски зони. Така на пример постмодернизацијата го зазема местото на поранешните индустриски зони на северниот крај на Мелбурн, австралискиот главен град на производството, кои некогаш биле граница. Повеќе од еден век една одделна зграда во поранешната индустриска зона, Стрелачка зграда на Валтер Куп (Walter Coop Shot Tower), била предмет на бескрајни дебати и спротивставени културолошки дис-

курси. Во 19 век Валтер Куп основал фабрика за муниција препознатлива по 300-метарската кула во романескентен стил. Технологијата за производство на муниција на кулата била ефективна, но комично примитивна. Молтен-оловото било фрлано од врвот на кулата; падот го мазнел материјалот во сферно оловно зрно кое тогаш, меѓу другото, било сортирано, продавано и употребувано за топови и за керозински ламби. Во семејството Куп фабриката опстојувала дури четири генерации, сè до 1961 година, кога конечно дури ни ефикасната австралиска политика за заштита на производството не можела да ја спаси од предизвикот на поефикасните технолошки напредни техники на производство, користени во други делови на светот. Законот на австралискиот Народен фонд станува нејзин нов заштитник, така што местото е поштедено од збришување и повторно се развива еден вид носталгијата, што во постколонијалниот национален дискурс се поврзува со некои од најголемите споменици на светот: Кипот на слободата, Ајфеловата кула и Биг Бен.

Сепак, се чини дека интересот за обновување на оваа зграда бил мошне мал. Додека градот продолжил да расте и градскиот индустријализам продолжувал да изумира, вредност на старата кула, повеќе „симболичката“ отколку материјалната, била оспорена од жестокиот прагматизам на 1980-ите. Дискусиите околу историските и културно-визуелните вредности на зградата во мелбурншкиот уличен пејзаж почнале да го менуваат

карактерот. Влијанието на економскиот рационализам и глобалниот постмодернизам почнало да менува некои од претпоставките за нејзината историско-национална вредност. Додека многу од шемите за развој биле оспорувани, сите колабирале пред вратата на конзервираниот Валтер Куп комплекс. Конечно, џиновскиот јапонски конзорциум Кумагаигуми ја решил триесетгодишната инертност со инкорпорирање на старата кула во планот за повторен развој. Прифаќањето на проектот кој ја инкорпорира кулата за производство на муниција во огромен, џиновски шопинг-комплекс и канцелариска кула, не ја обележува само комплетната реконфигурација на северниот градски уличен пејзаж, туку исто така симболизира погенерално откажување во полето на културниот модернизам.

Според концептуалниот дизајнер на Даимару Кишо Курокава, интеграцијата на кулата за производство на муниција во стаклениот конус на Даимару шопинг-комплексот ги спојува дифузните просторни и културни елементи. Станарите кои живеат во зградата постојано се изложени на хаотичен дијалог кој ги спротивставува нивните претпоставки за просторот и воопшто за светот: „хаотичниот број на луѓе ги одделува од машинеријата и тоа е она што архитектурата на 21 век треба да го изрази”. (Курокава, цитат од Childs, 1991:5) Според Курокава, Даимару принципот на дизајн ја истиснува доминацијата на луѓето и нивната виталност, кои се својствени за доминантната национална

градба на градовите како Хаг, Ванкувер или Вашингтон. Даимаруто е „комерцијален простор за забава, а мене ми треба изненадување. Тоа е кутија со изненадување” (цитирано од Childs, 1991: 5). Како Чарлс Џенкс и други бројни постмодерни ентузијастички, Курокава нуди важни тврдења: моќта на неговата естетика е да произведе задоволство кое се јавува на ниво на човек. Според Курокава, неговите критики остануваат затворени во идеолошкиот систем кој секогаш го нагласува човекот и кој неизбежно продуцира и репродуцира модели на ред, доминација и незадоволство.

Даимару-зградата фактички претставува уште еден „среќен крај”. Триесет години на историска, политичка, комерцијална и културна дисонанса конечно се споени заедно со тотемскиот простор на постмодернизмот. Минатото може да постои во контекст на финансиска нужност. Чудниот и растргнат дух на австралискиот индустријализам станува илустриран како носталгија, чудна и љубопитна трага која ветува задоволства и интереси на постмодерното племе. Сега, Стрелачката кула станува комедија, лингвистичка игра, каде што опозициите на хаос и комплексност, задоволство и незадоволство, старо и ново се решени во иронични диспозиции. Даимару ја зема старата Стрелачка кула, инкорпорирајќи ја историјата на видеоекрани, тури за прошетка и џиновски појасен часовник кој ја свири песната ”Валцер со Матилда” на отчукувањето на секој час. Кулата е целата со црвени драпери и со знакот „попуст”. Секогаш

кога купувачите погледнуваат нагоре тие всушност не гледаат во кулата туку стојат додека нивното внимание е апсорбирано од роботските пионери кои истапуваат од кошињата на циновскиот појасен часовник додека свира химната „Валцер со Матилда“.

Минатото како такво е безгранично проткаено во сегашноста. Но не е минатото тоа што ќе го препознаат духовите на Валтер Кроп. Подобро кажано, минатото е она што е стерилизирано, стандардизирано и одново претопено за современите вкусови – буквално и метафорички. Ова ново минато ни најмалку не е собиралште на историски референци; тоа е историја изградена околу невинности и затемнување на минатите животи и минатите терори. Можеби духовите плачат, но современите раскажувачи на приказни и нивната игра е мистериозна; тие продолжуваат да ги збришуваат болеста, нечистотијата и деградација на „другите“ животи, осудувајќи ги на анонимност, притоа глорифицирајќи ги големите (луѓе) во новите модели на задоволство. Можеби, како што Алан Брајман (Alan Bryman, 1995) вели за Дизниленд, сегашноста е таа која е прикриена од ова бесконечно повторно прелевање на минатото. Всушност, сегашноста може понатаму воопшто да не биде сегашност, туку интерпретирана како отсутна при фабрикацијата на идеализираната историја. Ова прикривање исклучува болка и политики на борба така што современите проблеми „не се воопшто ни проблеми или нешто што со нашето денешно

познавање и умевање би можеле лесно да ги надминеме” (Bryman, 1995: 127).

Како резултат на тоа, трансформацијата на глобалните градски простори – пристаништа, складишта, резиденции на работничката класа – се модернизирани со една поширока трансформација на глобалниот капитализам и глобалната култура. Овие трансформации произведуваат одделни ефекти во зависност од местото, историјата и градбените цели за повторен развој. На пример:

1. Повторниот развој на пристанишната зона на реката Темза во Лондон заменува еден хиерархиски систем со друг. Од место кое ја претставувало сиромаштијата на пристанишните работници, заробените нискокласни злосторници и кралска порта, денес претставува ексклузивна резиденциска зона за забава. Само најдобро платените постмодерни професионалци можеле да ја земат предвид опцијата за хипотека на пристанишното земјиште.
2. Евродизниленд, експанзијата на Дизниленд во најелегантниот меѓу градовите, Париз, всушност претставува интегрирање на Европа во занесот на популарната американска култура. Оваа трансформација е двосмислена затоа што води кон приспособување на оделен европски стил на спектакуларизација и забава (на пример пиењето на вино кое е често во Евродизниленд, во Дизниленд е строго забрането). Присуството на Евродизниленд на границите на Париз го об-

новува чувството на опсада кое го преокупира Париз во периодот на модерната. Евродизниленд сега е положен на периферијата на Париз како што некогаш германските трупи тоа го правеле. „Заканата“ наметната од Евродизниленд е една од комплетните трансформации на интегритетот и резервираноста на париската култура. Промените на парискиот хоризонт, кои се случиле во последниве неколку декади, покажуваат дополнително концептуално реимагинирање на Париз.

3. Токиското влијание на Хонолулу. Една од најзначајните промени на светската култура и глобалниот простор од 1970-ите па наваму, е успехот и експанзијата на јапонската економија и култура. Со самото станување втора најголема светска економска сила, јапонската рапидна акумулација на капитал носи додатен притисок да се троши и да се учествува во глобалното искористување на ресурси, вклучително и туристичката потрошувачка. Јапонските корпорации и приватни лица се чини дека одеднаш се појавиле на светските туристички и недвижни пазари. Јапонските инвеститори купуваат земјиште со високи цени во заливските и во туристичките зони на западниот брег на северна Америка, Хаваи и Австралија. Дури и со моменталниот одлив на јапонската економија, влијанието на токиската култура и на парите е евидентно на уличните ознаки, во туризмот, објектите и кујните во овие заливски зони.

Објаснувањата за третопростор од Хенри Лефебр и Едвард Соџа сугерираат дека овие игришта се форми на комплицирана идеологија. Можеме да видиме како моќните групи во општеството може да се исползуваат себеси и своите интереси, конституирајќи го светот како среќен крај, како симулакруми без извор на заклучок. Како и да е, на ниво на популарна култура е исто така јасно дека масата постмодерни потрошувачи создава оригинален графикон од простори и градби за восхит. Хомогенизирачките ефекти на повторувачките градби и корпоративната хегемонија се балансираат преку разноразни комплицирани поправки, употреби и реконфигурации со кои корисниците на овие градби делуваат врз просторот. Игриштето е подмолно, вешто и измамничко. Постмодерното племе може да е слепо на одредени ефекти и детерминации на моќ, но принципите на постмодерниот консумеризам дозволуваат ниво на слобода за корисниците на овие игришта која им е одзема од модернистичките учители. Гастрономијата, Дизни-пастишот, одењето на плажа и шопинг – ова се новите богатства на постмодерниот глобален простор.

НЕЕДНАКВИ ГЛОБАЛНИ ДИСТРИБУЦИИ

Новиот постмодерен простор е фундаментално нееднаков во својата дистрибуција на задоволствата. Ападураи (1990) тврди дека не мо-

жеме понатаму да размислуваме во рамките на моделите на центар и периферија; Лефебр/Соца расправаат дека центарот и периферијата егзистираат во повеќе мутациски форми, од кои некои се карактеризираат преку оформување на просторот како интерпретација и материјал. Концептот на третопростор, фактички, ни дозволува да размислуваме за просторот во границите на материјалните и симболичките различности додека се дозволува можноста за “безначителноста”, во простор кој е трансформиран во отсутна срцеви-на на симулакрум. Апсолутно, задоволствата доведени од потрошувачкиот постмодернизам не се еднакво распределени во светот. Новите форми на флексибилна акумулација на капитал и либерализација на интернационалната трговија и финансии не се подеднакво благородни: богатите држави и голем број нивни жители продолжуваат кон подобро, додека сиромашните држави продолжуваат да се борат под дополнителни долгови и ужаснувачки дефицити во баланс на трговија. Дури и во најразвиените нации економската разлика меѓу најбогатите и најсиромашните луѓе во заедницата се проширува; социјалните супстрати се продлабочуваат, иако стапката на невработеност останува висока и либерализациските индустриско-релациски закони ја слабеат пазарната моќ на обичните вработени кои примаат дневница или месечна плата. Дури и во САД, кои денес, за време на пишувањето, имаат екстремно низок степен на невработеност на интернационални стандар-

ди, сликата на економскиот успех го камуфлира континуитетот на острата сиромаштија меѓу многу групи, вклучително и локалното население Афроамериканците, самохраните мајки и шпанските имигранти. Со своето огромно богатство, Америка има голем процент на непривилегирани народи кои егзистираат како криминална поткласа и кои не се регистрирани како вработени и не се земаат предвид во креирањето на стапката на вработеност.

Глобализирани финансии

Од 1970-ите и 1980-ите, една од најтргуваните стоки во светот се финансиите, најчистата форма на капитал. Моменталниот тренд за либерализација на интернационална валутна трговија дозволува нациите самостојно и покомплетно да партиципираат во најразлични форми на берзата; патем, компјутерската поврзаност и либерализацијата дополнително им дозволуваат на брокерите да манипулираат со помали отстапувања во вредноста на валутата, продажбата и купувањето национални валути и со помало движење на цени да ожнеат ненормално големи профити. Повремено, овие споредни варијации се чисто шпекулативни, базирани на економските перформанси на одделни национални економии, или на главните институции во тие нации. Интернационалната цена на агрикултурните или минерални производи (познати посецифично како „артикли“) може

да предизвикаат големи опаѓања во трговијата и на вредноста на валутата на една нација. Додека опаѓањето на главните агрикултурни трговски стоки не би ја вознемириле валутната вредност на големите развиени економии кои имаат многу експортни индустрии, за економијата на земјите од третиот свет кои можат да експортираат само неколку агрикултурни производи, опаѓањето може да биде катастрофално. Интернационалните финансиери ја ставаат на распродажба валутата на една нација, редуцирајќи ја нејзината трговска вредност. Мрежниот ефект на ваквата распродажба е со цел да се намали капацитетот на нацијата да купува материјали преку океанот (чија валута е помалку вредна) и со тој капацитет да го исплати интернационалниот долг (има помала добивка и нивната валута е помалку вредна). Намалувањето на можноста за нормално исплаќање на долгот понатаму врши притисок на валутата, правејќи ја и онака тешката економска ситуација уште полоша.

Девизната трговија фактички е една од најподмолните и мистериозни глобални капиталистички активности. Еднакво сериозен проблем за светските економии од третиот свет е самиот процес на модернизација. Економиите, со самото вовлекување во интернационалната капиталистичка мрежа, можат да се справат единствено преку радикално реструктурирање на својата внатрешна економска, просторна, социјална и културна структура. Додека колонијализмот несомнено ја

поставил траекторијата на промена во движењето, глобализацијата на економиите од 1970-ите ги забрзала овие промени, создавајќи енормен товар на долгови при настојувањето нациите да партиципираат во глобалниот капитален обрт. Се разбира, можат да се видат некои значајни успеси таму каде што модернизацијата и глобализацијата рапидно ја прошириле економската продукција во државите како Тајван, Сингапур, Јужна Кореја и Филипините. Патем како што посочува Нил Смит (Neil Smith, 1997), најсиромашните нации во светот одвај биле опфатени од капитализацијата, најчесто тие биле извор на ефтина работна сила, како невалиден рецептор на прекумерните акумулации на капитал во развиениот свет. Дејвид Харви (David Harvey 1989) ја дава оваа забелешка во дискусијата за постмодерната. Успесите при акумулирањето капитал во развиениот свет несомнено водат кон потребата за негово пренасочување. Малите кривки економии стануваат место за отстранување на вишокот капитал: туризам, развој, инвестиции, заеми. Јасно е дека овие економски промени се придружувани со значајни политички и културни упади, кои всушност влијаат врз социјалните и културните фабрикации на глобализирачките агрикултурни економии. Безредieto и социјалните превирања во посиромашните држави се добро документирани, но фактички налетите на глобална економија и внатрешна реструктура исто така имаат одвратни еколошки ефекти. Сезонски-

те шуми и поранешните плодни почви се претвораат во ѓубришта од страна на корисничките активности на мултинационалните корпорации. Големите реки се претворени во канализации. Како што вели Нил Смит, интеграцијата на посиромашните нации во глобалната мрежа генерално се изведува со цел да се максимизираат бенефитите на инвеститорот, без некакво земање предвид на помалите економии:

Во ретроспектива, може да видиме дека гладот во Сахел и хроничниот глад во Етиопија и Судан кои траеле во 1980-ите се најави за почеток на нова епизода во историјата на суп-сахарска Африка. Бруталната гетоизација на суп-сахарска Африка во глобалната економија има повеќе страни. Забележано е дека со произведувањето и одржувањето на екстремна сиромаштија честопати се случуваат страшни социјални борби за користење на територии и моќ, се создава ригидна кристализација на етнички, класни и регионални идентитети, репресивни и честопати корумпирани постколонијални влади кои се темелат на експлоатација на сиромаштијата, поддржани се од воена сила и сериозно војување во практично секоја држава во изминатите две декади. (1997: 179)

Долг

Супсахарското искуство од изминатите две декади е можеби најспектакуларниот пример за про-

блемите околу глобалниот економски и интеграциски развој. Дури, и таканаречените „економски тигри“ на југоисточна Азија и делови од Латинска Америка искусиле сериозни тешкотии по финансиските кризи од средината на 1990-ите. Овие кризи се објаснети од неокласичните економисти како дел од внатрешните неуспеси на националната економија која не е научена на ефикасност и која ги троши позајмените пари на непродуктивни активности, како здравство и едукација. Овие неокласични принципи, исто так, ги вклучуваат и политиките на интернационалните финансиски кредитори кои им обезбедуваат средства на владите, но кои очекуваат значаен профит за сопствената финансиска поддршка. Како што кризите се продлабочувале, главните интернационални кредитори организации – Меѓународниот монетарен фонд (ММФ), Светската банка и Азиската банка за развој – станувале активно инволвирани во политиките и потрошувачките активности на националните економи, како што се Индонезија, Тајланд и Мексико. За да ја задржат стабилноста, овие независни нации биле притиснати да предаваат значајни аспекти од нивната независност и суверенитет: тие морале да кратат на едукацијата, здравството и војните ресурси, да ги отвораат своите граници кон прекуокеанските инвестиции и импорти, да ги намалуваат сите видови на трговски бариери и да им дозволат на странците да ги купуваат нивните ресурси, вклучително и значајни културни и при-

родни ресурси. Овие монетарни кризи, на пример, го условиле опаѓањето на индонезиската рупја за 2000 отсто наспроти американскиот долар, што резултирало во сериозни дефицити, пораст на процентот на глад и дестабилизација на политичките состојби во државата (што не е неопходно лошо). Исто така довеле до предавање на политиките и легислацијата која се обидела да ги заштити сумаританските шуми од силна странска експлорација и еколошка загаденост.

Голем дел од постмодернистичкиот триумф на различноста се врзува за поништување на националните граници. Како и да е, постмодернизмот не е комплетно заслужен за распаѓањето на националните граници со што доаѓа до формирањето на заштитен слој против претераната експлоатација и борбата за превласт. Во *Стол*: Тинк (1999) Пол Хелиер ја бележи брзата експанзија во интернационалната задолженост, особено кај нациите од третиот свет кои се јавуваат како резултат на глобалната рецесија од 1981 год. Според Хелиер, учеството на Третиот свет како и помалите економии во тргувањето и финансиските активности на големите мултинационални институции, како Светската банка, било купено по цена на националниот суверенитет и економската независност. Економиите на третиот свет позајмуваат пари и ги трансформираат своите економии преку развојните програми и распродажбата на националните добра на интернационалните интереси. Но

и чувството на просперитет, кое евентуално би се јавило во овие периоди на економски пораст, многу брзо исчезнува во рецесијата. Зголемувањето на каматната стапка во комбинација со намалувањето на извозот, критично ги ранува економиите на зависните нации, предизвикувајќи брутална невработеност, банкрот и трошење на државниот капитал и економската активност. Владите немаат друга опција освен да се свртат понатаму кон интернационалниот вид на просење. Ентитетите на нација и национални интереси се фундаментално еродирани од овие нееднакви врски. Заштитните бариери на националноста – вклучувајќи ги едукацијата, здравството и војувањето – се отсечени од зависноста. Постмодернизмот може да донесе неколку туристи во подзасилениот со моќ свет, може да изгради неколку фабрики за облека, но ретко може да донесе комфорт и достоинство.

НОВИ ИДЕНТИТЕТИ

Иако може надолго и нашироко да се дискутира за трендовите и процесите на глобализацијата, интернационалните медиуми или компресиите на времето и просторот, резултатот на овие процеси е јасно видлив исклучително на ниво на индивидуалниот субјект. Постмодерната културна теорија покажала најголема прецизност во своите анализи на субјектот (себе) и фрагментација на модернис-

тичките концепции на унифицирана субјективност. Оваа таканаречена „криза на идентитетот“ фактички упатува на локализацијата на глобалистичките процеси и нивните манифестации во реконструираниот фрагментиран постмодерен субјект идентитет. Стјуарт Хол (1991б) вели дека дискусиите околу идентитетот мора да се ослободат себеси од структурираната опозиција на глобалното и локалното. „Глобалниот постмодернизам“ како што Хол го објаснува, е флуид и отворен простор каде што идентитетот понатаму не се смета за тековно, есенцијално и интегрирано сепство. Субјектот, како таков, е отворен од нови дискурси на промена, слобода, интеракција, нестабилност, процеси и јазик. Сепството во современиот културолошки дискурс не е воопшто единствен, туку се јавува како отворен „систем“ подложен на промени, избор, лична мотивација, желба, слобода и бесконечно множество интеракции и пренасочувања. Нефиксираноста на културата и безграничувањето на нациите го отвора патот за нови формулации на сепството и „идентитетот“ кои го конституираат сепството.

Поентата е дека сепството – индивидуалното човечко битие и неговото/нејзино искуство во животот – не биле исти низ историјата. Прашањето „кој сум јас“ единствено е предметено во однос со другите битија и култури меѓу кои индивидуалецот функционира. Членовите на орални, племенски култури на пример, се толкуваат себеси како

„непроучени“, мистериозно поврзани со животните, објектите и духовните битија. Просторот содржан од внатрешни и надворешни форми – семејни и племенски тотеми, ја маркира територијата на внатрешна и надворешна, знајна и незнајна; меморијата и времето се толкуваат само во рамките на логичната жива меморија. Сепството сигурно морало да постои, но било многу јасно поврзано со племенската свест, со прееминентната колективност.

Модернизмот, се разбира, го рекреира субјектот-сепство во субјект-објект поделба. Рене Декарт (Rene Descartes) ја објаснува реалноста (и субјективноста) во рамките на знаењето. Технологијата ја олеснува идната меморија, постојаноста која ги слави обете: социјалната хиерархија и интензификацијата на сепството. Како што веќе укажавме, урбанизацијата и растечкиот обем и густијата на општествената организација преку диоптерот на модерната, доведува до реципроцитетна интензификација на индивидуата. Флуидноста на врските помеѓу индивидуата и колективот што маркира многу од племенските култури еволуира во поригидна и категорична диференцијација. Науката и определувањето на филозофската мисла се чини дека го закоравуваат индивидуалното, повторно впишувајќи ги христијанските изрази за суштината на душата со подеднакво есенцијалистички дискурс на сепството. Притисоците на вечната промена, консолидирањето на медиумите

и консумеризмот, појавата на психолошките дискурси во социјалните науки и во егзистенцијалистичките филозофии и естетики во текот на раниот 20 век, конечно, доведоа до важни ревизии на сепството како и на политиките и субјективноста. Што е потребно за битието, и одговорот на “кој/а сум јас” прашањето, маркантно се смениле во периодот по Втората светска војна. Културолошките студии и културолошките теории го пласираат идентитетот во центарот на културните политики.

Идентитет и демократски политики

Политичкиот проект на модернизмот, од демократскиот либерализам и марксизмот преку фашизмот, барал начини да ја помири радикалната сепарација на индивидуалниот субјект од својата социјална средина. Таму каде што реформизмот е искусен и практикуван на многу различни начини, оваа честа закана ја карактеризира и ја мотивира модерната политичка теорија во акција. Дури и најдивергентните политички анкети за комунизмот и фашизмот, всушност, имаат потреба да ја повратат отуѓената индивидуа во едно социјално поздравно и подинамично гласачко тело. Марксовото решение за злото на оваа индивидуа, односно за социјалниот дуализам, е да се одведе индивидуата, преку променливата пролетаријатска свест, до утопијата на еднаквост и индивидуализмот на колективно делување. Слободата е воспоставена со заедничко соодветствување и со широко оп-

фатена општествена свест. Фашизмот на Бенито Мусолини ја изопачува теоријата на Ниче за супер индивидуализам и ја централизира волјата на индивидуата над неизбежната слабост врз пониските битија. Општествената хармонија може да биде постигната само кога моќта на индивидуата е конституирана како најзначајна предност за да биде од полза на општествената целина.

Либералната демократија е добра работа, поточно барање на институционално решение за проблемите од најразлични побуди и потреби. Впрочем, фундаменталните принципи на демократијата бараат помирување на разликите меѓу индивидуите преку процес на делегација кој, пак, се противи на закоравените диктаторски хиерархии, на тој начин одржувајќи нестабилен баланс меѓу субјектот и објектот, индивидуата и колективот, хиерархијата и еднаквоста. Овие принципи, иако често непостојани и контрадикторни, остануваат жестоки во придонесувањето во формацијата на современите идеологии на индивидуализмот и индивидуалистичката демократија. Ако го истражимо јадрото на овие принципи, ќе увидиме дека нивниот развој како *идеологија* во современата култура е мотивиран од желбата за помирување на индивидуалната/колективната проблематика:

1. Исполнувањето на индивидуалните потреби и задоволства ќе придонесе за создавање свој социјален еквилибриум. Капитализмот, прагматизмот и личните интереси (задоволство и ко-

- рист) лежат во центарот на оваа идеологија.
2. Индивидуалната слобода е гарантирана во социјалниот состав, каде што најдобрите и најспособните имаат шанса да успеат, да просперираат и да водат. Ова водство ќе биде лимитирано од интересите, вкусовите и слободите на другите кои го тренираат својот сопствен избор и се стремат кон исполнување на својот сопствен потенцијал и, при тоа му оддаваат признание на подобриот поради неговиот успех. Политичките, економските и социјалните институции се форма на лидерство, што е надворешна и симболичка манифестација на рационалната човечка акција. Веберовите дела за капитализмот ги промовираат овие гледишта; неодамнешното повторно оживување на неолиберализмот (неоутилитаризам, економски рационализам) се чини дека црпи сила од оваа идеологија на слободата.
 3. Индивидуалната слобода е овозможена во подрачјето на колективното за задоволство. Ова е традиционална (Фабиан) левичарска перспектива, која ги нагласува грижата, правдата, заедничката и колективната одговорност. Индивидуалецот ќе просперира кога општеството ќе биде милосрдно, информиранио, цивилизирано и „одговорно“. Додека овој принцип изгледа некако атрофирано во моменталните дискурси на слобода, далеку е од смртен и е често инволниран во дискусиите за грижа за здравството,

вродените човечки афери и проблемите на околината. Исто така останува потентен во однос на политичките движења на општинско ниво и се чини некако парадоксален во дискурсите на локалните конзервативни интереси (пр. рурални, мали бизниси, уметности и националистички лоби-групи).

Варирајќи во јачината и дирекцијата, овие елементи придонесуваат за севкупната конструкција на слободата, општествениот прогрес и општествениот ред. Така, идеологијата на демократскиот индивидуализам е фундаментално формирана врз база на бинарна опозиција на индивидуалното и колективното.

За демократските политики, индивидуалецот е перципиран во рамките на државноста, заедничката облигација на државата и субјектот. Либералнодемократската теорија на 19 век е формирана врз концептот на есенционално добро. Силата на оваа држава и демократските институции зависат од информираниите и обврзани граѓани, поткрепени ао знаењето и посветеноста кон државата и кон националниот суверенитет. Очигледно, идејата за граѓанство и идентитет, кои се утврдени со врска-та помеѓу индивидуата и државата, сега се оспорува од процесите на фрагментација и глобална постмодернизација. Критичарите доаѓаат до точка кога сфаќаат дека плуралистичката држава и нејзините идеологии на граѓанство и демократија не можат понатаму да бидат земани предвид. Фонда-

менталните принципи на државно потекнувачката слобода и демократска заштита на правата се оспоруваат на ист начин на кој се оспорува статусот на „нацијата“ или “нацијата-држава”. Згора на тоа помирувањето (дефектно) меѓу индивидуалните и колективните интереси кои го обезбедуваат идеолошкото ткиво за модерната држава не се повеќе издржани; индивидуалниот субјект нема повеќе можност чисто да се дефинира во рамките на неговата или нејзината врска со државата.

Политички постмодернизам и културен идентитет

На почетокот на ова поглавје ги дискутиравме различните димензии на глобализацијата, при кој индивидуалците и социјалните групи се континуирано експонирани на нови форми на културна, идеолошка симболичка и биономска сродност. Физичките граници кои некогаш ги омеѓувале човечките групи се деконструирани од налетот на луѓе, претстави и пари насекаде во светот. Неизбежно, дефиницијата на демократијата и на граѓаните е под опсада и водат кон нови форми на врски, во кои заедничката одговорност на државата и граѓанинот мора да оперира во контекст на многубројни врски, одговорности и практики на слобода и моќ. Одлуките донесени во Њујорк, Берлин, Токио или Хаг, би можеле јасно да влијаат врз животните искуства и секојдневните практики на луѓето во кое било општество и во кој било дел од земјината

топка. Постмодерната теорија, така, се обидува да ги прошири демократските принципи со заменување на мислата на наметнатата општествната структура со теоријата за општество како верижна монтажа на општествени разлики. Општествениот ред станува случајност на најразлични социјални и културни конституенти; индивидуализмот е засилен дури во одредена мера и интензивира, генерирајќи поголема независност и внимание за варијација на интересите, верувањата и наследството. Државата и индивидуалецот се всушност заеднички децентрирани преку поголемо вреднување на изборот, посредништво и индивидуална креативност. Најкритично за постмодерната мисла, индивидуата сега има можност да креира свој идентитет на кој било начин и по сопствена желба.

Фактички, големата тешкотија на модернистичките политики, особено на институционализираните форми на демократски либерализам, е константно придвижување кон центарот. Нужноста за изедначување и формите на јавно санкционирана хегемонија, дури и консензус, ги водат спротивставувачките дискурси кон интензивирачка политичка средна позиција. Оваа политичка средна позиција ги заменува старите аргументи за фундаменталниот карактер на капитализмот со генерален хомогенизирачки консензуален поредок, каде што недоразбирањата се турнати на маргините. Кај развиените нации во светот малку парламентарно се дебатира околу моќта и полно-

важноста на економиите на слободните пазари. Во ваков благ и консензуален политички поредок, идентитетот конструиран околу реформистичките и радикалните политики е еднакво конструиран. Радикалниот и реформистички идентитет е ретко конструиран околу политичарите на одбивачката, работна класа на левицата. Парламентите и владите на развиениот свет даваат малку простор за алтернативна политичка субјективност, пред сè бидејќи доминантниот дискурс е главно околу степенот на економската либерализација. Така, реформистичката субјективност има тенденција да дејствува надвр од доминантните дискурси на парламентот, конгресот и егзекутивната влада. Новите политички идентитети се формирани околу женскиот субјективитет, субјективитетите на народите, радикалните екологисти, етничките малцинства, мигрантите, хомосексуалците или околу други специфични карактеристики и инте- реси. Додека сите овие „движења“ го пронашле својот пат во меинстримот на демократски институции, варијабилните фракции свесно трагаат по резистентност кон институционалната партиципација, во обидот, меѓу другото, да одржат појасно дефиниран активистички идентитет.

Постмодернизацијата во политиките и во идентитетската конструкција, исто така, станала задолжителна во потрошувачките практики и погледи на секојдневниот живот. Како што тврдат Мишел де Серто (Michel de Certeau) и другите, се-

којдневниот живот и практиките на слобода фундаментално се вметнати во објектите и во задоволствата. Можноста за избор на продукти отсекогаш ја поткрепувала капиталистичката идеологија и утилитаристичката политичка филозофија. Засилената употреба и симболичката вредност придонесува кон зголемена експанзија на обемот на избор, достапен на потрошувачите. Оваа поливалентност на знаци, како што ја објаснува Бодријар, константно стимулира желба и ветува задоволство. Идентитетот сега може да биде прикачен на овој бесконечен stroj на симболичка ефемерства. Овој „консумерски суверенитет“ може да заменува други форми на гранични, симболички и физички, просторни суверенитети, вклучително и содржината на нацијата. Со други зборови, нашиот идентитет, конструиран вон суверенитетот на нацијата, може да биде дополнет, ако не и заменет, надвор од суверенитетот конструиран идентитет на за консумерството. Физичкиот и симболичен простор на нацијата е заменет со физичката и симболичка вредност на производите за потрошувачка. Кога овој производ е само претстава, како во медиумите, тогаш суверенитетот станува речиси комплетно апстрактен.

На потрошувачите им се понудени најразлични културни производи, вклучувајќи туристички искуства, интернет-активности и претстави, телевизиски програми, популарна музика и слики. Индивидуалниот потрошувач сега може да го креира својот

сопствен идентитет поврзувајќи се со овие широко достапни и поливалентни продукти и искуства. Флуидноста и достапноста на капиталистичките производи ги прави употребливи и како сурови материјали за создавање на нови и попрофитабилни идентитети. На прашањето *Кој сум јас?* сега може да се одговори со одговор на прашањето *Што јас слушам?* или *Како се облекувам?* или *Што можам да јадам?* Стабилноста на расните, национално-културните или религиските идентитети денес се поткрепени или целосно заменети со бесконечното поместување на значенската целина. На тој начин идентитетот станува нешто што може да биде манипулирано и сменето според модата, желбата, контекстот или импулсот. Идентитетот е нешто што може да биде мобилизирано и манипулирано според актуелните потреби, контексти и симболички интеракции. Субјектот нема потреба да се чувствува ограничен. Исто како што има бесконечни избори во капиталистичката економија, така има и бесконечни можности за креирање на идентитетот.

Туризмот и резистентниот идентитет

Маргиналните идентитети се подложни на можноста за трансгресија и авангарден естетизам. Стјуарт Хол (1991б) посочува дека старите етничитети, кои би можеле некогаш да бидат масовна точка за политички отпор, на големо подлежат на тековното и сеопкружувачко развивање на ка-

питалистичката комодификација. Реферирањето на Хол за интернационална кујна посочува дека и самиот етничитет може да биде репродуциран за задоволствата и графикациите на меинстрим културата. Со исклучок на исламските култури на Средниот Исток, повеќето нации во светот му се предаваат на капиталистичкиот културен стандард, а нивната културна специфичност станува достапна за потрошувачка во вид на туризам, раритет, интернационални уметнички форми и декоративните стилови. Категориите западна и ориентална култура кои биле развиени за проектот на европскиот империјализам, сега се преуредени како типологии кои лесно може да се продадат; уметностите од „Истокот“ се интегрирани во потрошувачкиот вкус на нациите од Првиот свет. Секој главен град во светот има „чајна таун“, латинско ќоше, авганистански или индиски ресторан. Во секој голем град може да купиме индонезиски батик, будистички резби, широки панталони во стилот на Бронкс, индиска класична музика, корејски ТВ сетови и ЦД-а од U2.

Отпорот кон хиерархискиот и кон хомогенизирачкиот поредок на капиталистичките политики понатаму не може да биде суштински и сфатен како еден вид идентитет на отпор, туку мора да биде ослободен од внатрешноста на самото грандиозно бришење. Марксистичките модели на отпор биле деконструирани и во државите како Кина и Виетнам, а сега дури и Куба влегува во модернизационите и капитализационите програми кои ги

нудат своите култури на продажба и консумација. На тој начин идејата за локалното е проблематизирана: локалното не може понатаму да се перцепира како артикулација на класата, етницитетот или како просторно дефинирана заедница. Како што посочува Мајк Федерстоун (Mike Featherstone 1996), глобалистичките и постмодернистичките процеси ја отстраниле стабилноста на времето и просторот која ги произведува имагинациите на „локалноста“ и локално конституираната заедница. „Автентичноста“ на локалната култура радикално е оспорена од процесите на претворање на добрата во продукти, поточно од процесите како што е туризмот, кој ги преобразува локалните артефакти и церемонии во прифатливи продукти за посетителите, односно потрошувачите. Така, интернационалните пазари можат да консумираат и да репродуцираат претстави кои стануваат „меинстрим“ (главно струење) за туризмот и за вриење на „нешто ново“, „нешто различно“. Додека оваа туристичка инвазија се случува на повеќе места во светот наскоро ќе започне и во поранешната отфрлена нација на Куба, каде шти комунистичкиот лидер Фидел Кастро веќе е иконографиран за интернационална консумација.

Индонезискиот остров Бали дава интересен пример за тоа како културата може да се замисли за интернационалната туристичка потрошувачка. Бали има остра историја на отпор кон империјалното присвојување (Vickers, 1990), но кога конечно подлегнала на холандската колонизација, во

истиот момент, станала достапна за европското естетско и туристичко имагинирање. Денес, едно патување до Далечниот Исток може да вклучува престој во тропскиот рај на Бали, подвижна хинду-енклава во средиштето на исламските холандски источни инди. Во текот на 1920-ите и 1930-ите, Холанѓаните, реализирајќи огромен туристички потенцијал на Бали, започнале да го промовираат островот и неговата култура за оние американски, европски, па дури и австралиски туристи кои би можеле да бидат примамени од „мистериите на Ориентот“, почесто асоциран со Индија и со партикуларни региони на Јапонија и Кина.

Сепак, примамливоста на островот ги поттикнала сликарите како Валтер Спajс (Walter Spies), интелектуалците како Мигел Коварубиас (Miguel Covarubias) и доцните антрополози како Маргарет Мед (Margharet Mead) и Клифорд Герц (Clifford Geertz). Додека работата на овие први посетители е од важност за прославување на културата како извор на знаење и естетичко/спиритуално искуство, писателите как Адолф Хаксли (Adolf Huxley) создале посензуални и веднаш достапни слики, кој го користи Бали за својата утописка новела *Остров*. Подоцнежните сликари, како Доналд Френд (Donald Friend), се служат со тропските мотиви за да ја воздигнат сензуалната (особено хомофиличната) убавина на островот. Холивудските филмови, како *Пат до Бали* (1952), ја применуваат егзотичноста на тропскиот рај за да ги интензивираат романтичната нарација и сензуал-

ните задоволства на далечните локации. По протерувањето на Холанѓаните по Втората светска војна, значењето на Бали, како за интернационалниот туризам така и за естетските/интелектуалните вредности, повеќе се зголемува отколку што исчезнува. Сукарно, чиј интелект содржи европско и азиско наследство, го набљудува Бали како музеј на античката индонезиска култура. И Нехру, придружувајќи му се на револуционерниот претседател на островот, ги повторува овие сентименталности, објаснувајќи го островот како „утрото на светот“. Прагматичниот развој на овој остров во периодот на новиот поредок, типично прагматички, ја проширил туристичката трговија приближно до 400 000 посетители годишно.

Успехот на Бали како туристичка дестинација бил купен, се разбира, по висока цена. Овој „остров на боговите“ бил принуден да приспособи масовна просторна и културна реструктура. „Автентичното“ културно искуство сега е проверено конзистентно како високо издигнати хотели, рекреативни и комерцијални објекти а космополитската кујна ги збришала старите полненици со ориз и селата кои некогаш ги опкружувале Денпасар и Кута Бич. Религиозната свечена претстава, танците и ритуалите сега може да се набљудуваат навечер, од огромните хотели или може да се добијат по многу ниска цена. Со забрзано темпо во која било од многуте продавници достапни се и верзиите на мелосот на традиционалниот гамелан во кои

сега пулсираат пиратски, американски и европски, поп ЦД-а. Батик-сликарската уметност сега е претставена со мотиви на европските замисли на тропскиот рај, на благородни земјоделци или топлес посетители на плажи. Сурферската индустрија цвета. Бизнесмените од Џакарта купуваат огромни области со земјиште и развиваат комерцијални простори на местото кое го одзема здивот. Неминовно, посетителот на Бали ќе праша: каде е автентичната култура?! Сигурно не во маслениите слики кои се продаваат во уметничкиот центар на Убуд; овие стилови и техники на сликање биле копирани од Европејците во 1920-ите. Сигурно не се ниту во незадолжителните сексуални искуства кои биле толку идеализирани од европските посетители што денес се дел од индонезиската простициска мрежа. Не се ни во храмовите кои станале комодифицирани и кои секојдневно се газат од туристичките групи кои се истовараат пред огромните хотели. Автентичноста е апсорбирана како артикл за имагинација и консумација.

Трансгресијата базирана на еден локален идентитетски предмет на недоразбирањето, означува „војни за јазикот“. Патем, покрај тоа што е јасно дека овие војни се војувани за задоволствата, исто така тие се војувале и заради вредноста на идентитетот и зардаи контрола на дискурсот. Ападураи (1990), Федерстоун (1996) и многу други, согледале дека глобализацијата не може едноставно да се мери во рамки на едноставните бинар-

ности: хомогенизација/хетерогенизација, глобално/локално, универзално/поединечно. Подобро кажано, глобализацијата и постмодернизацијата ја продлабочија проблематиката на јазичните војни, помрачувајќи ги границите кои во минатото ги делеа групите, идентитетите и идеологиите. Автентичноста кај културата никогаш не била понеразбирлива. Во основа, границите кои некогаш ги делеле културите се предизвикани од овие нови јазични прашања и од овие нови начини на имагинирање. Исто како што индивидуалните идентитети станале нефиксирани и флуидни, така конститутивните култури се измешани и отворени. Додека писателите, како Доналд Хорне (Donald Horne, 1993), сакаат да направат разлика помеѓу културо-

лошкиот патник и експлоататорскиот турист кој не размислува, поделбата се распаѓа кај финалниот ефект: без разлика дали е интелегентен или бомбастичен, туристот во основа е предвесник на културните дислокации и е потребен за новите форми на културна комодификација. Отпорниот идентитет е само уште еден идентитет во генералното струење на репродукцијата, репрезентацијата и културното имагинирање. Резистентноста се оддалечува од целта, кога, дури и имагинирањето на Фидел Кастро, може да се продаде како туристичка маичка која со мимикрија отсликува идеолошка изолација, иконоклазам (радикализам) и антиимперијалистички, антиамерикански отпор.

Literature:

- Adorno, T. (1994) 'On popular music' in J. Storey, ed., *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, rev. edn, Verso, London.
- Ang, I. and Stratton, J. (1996) 'Asianing Australia: notes toward a critical transnationalism in cultural studies', *Cultural Studies*, 10 (1).
- Appadurai, A. (1990) 'Disjuncture and difference in the global cultural economy' in M. Featherstone, ed., *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, Sage, London.
- Baudrillard, J. (1983b) 'The ecstasy of communication' in H. Foster, ed., *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, Bay Press, Seattle.
- Baudrillard, J. (1988) *The Ecstasy of Communication*, trans. B. Schutze and C. Schutze, Semiotext(e), New York.
- Baudrillard, J. (1995) *The Gulf War Did Not Take Place*, trans. P. Paron, Power Publications, New South Wales.
- Bhabha, H. (1990) *Nation and Narration*, Routledge, London.
- Bryman, A. (1995) *Disney and His Worlds*, Routledge, London.
- Caygill, H. (1990) 'Architectural postmodernism: the retreat of an avant-garde?' in R. Boyne and A. Rattasnsi, eds, *Postmodernism and Society*, St Martin's Press, New York.
- Castells, M. (1997) *The Power of Identity*, Blackwell, London.
- Dews, P. (1984) *Logics of Disintegration: Post-structuralist Thought and the Claims of Critical Theory*, Verso, London.
- Docker, J. (1994) *Postmodernism and Popular Culture: A Cultural History*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Docker, J. (1995) 'Rethinking postcolonialism and multiculturalism in the *fin de siècle*', *Cultural Studies*, 9 (3).
- During, S. (1999) 'Popular culture on a global scale: a challenge for cultural studies?' in H. Mackay and T. O'Sullivan, eds, *The Media Reader: Continuity and Transformation*, Sage, London.
- Featherstone, M. (1996) 'Globalism, localism and cultural identity' in R. Wilson and W. Dissanayake, eds, *Global Local: Cultural Production and the Transnational Imaginary*, Duke University Press, London.
- Flood, J. (1989) *The Archaeology of the Dreamtime*, new edn W. Collins, Sydney.

- Flood, J.(1990) *The Riches of Ancient Australia: A Journey into Prehistory*, University of Queensland Press, St Lucia.
- Frampton, K. (1985) 'Towards a critical regionalism' in H. Foster, ed., *Postmodern Culture*, Pluto Press, London.
- Hall, S. (1991a) 'The local and the global: globalization and ethnicity' in A. King, ed., *Culture, Globalization and the World-System*, State University of New York at Binghamton, Binghamton.
- Hall, S. (1991b) 'Old and new identities, old and new ethnicities' in A. King, ed., *Culture, Globalization and the World-System*, State
- Hannerz, U. (1991) 'Scenarios for peripheral cultures' in A. King, ed., *Culture, Globalization and the World-System*, State University of New York at Binghamton, Binghamton.
- Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origin of Cultural Change*, Blackwell, Oxford.
- Hellyer, P.(1999) *Stop: Think*, Chimo Media, Toronto.
- Herman, E. and McChesney, R. (1999) 'Global media in the late 1990s' in H. Mackay and T. O'Sullivan, eds, *The Media Reader: Continuity and Transformation*, Sage: London.
- Horne, D. (1993) *The Intelligent Tourist*, Margaret Gee Publishing, Sydney.
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*, Polity, Cambridge.
- Jencks, C. (1987a) *Post-Modernism: The New Classicism in Art and Architecture*, Academy Editions, London.
- Jencks, C. (1987b) *The Language of Post-Modern Architecture*, Academy Editions, London.
- Jencks, C. (1995) *The Architecture of the Jumping Universe*, Academy Editions, London.
- Lee, G. (1995) 'The "East is Red" goes pop: commodification, hybridity and nationalism in Chinese popular song and its televisual performance', *Popular Music*, 14 (1).
- Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*, trans. D. Nicholson-Smith, Blackwell, Oxford.
- Lefebvre, H. (1992) *Critique of Everyday Life*, trans. J. Moore, Verso, London.
- Lull, J. (1995) 'Meaning in motion', *Media, Communication, Culture: A Global Approach*, Cambridge University Press, New York.
- Maltsby, B. (1996) 'The homogenization of Hollywood', *Media Studies Journal*, 10 (2-3), Spring/Summer.
- Poster, M. (1995) *The Second Media Age*, Polity, Cambridge.

- Said, EW. (1978) *Orientalism*, Pantheon Books, New York.
- Said, EW. (1986) 'Foucault and the imagination of power' in D.C. Hoy, éd., *Foucault: A Critical Reader*, Blackwell, Oxford.
- Said, EW. (1993) *Culture and Imperialism*, Chatto and Windus, London.
- Smith, N. (1997) 'The Satanic geographies of globalization: uneven development in the 1990s', *Public Culture*, 10 (1), Fall.
- Soja, E. (1989) *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, Verso, London.
- Soja, E. (1996) *ThirdSpace: Journeys to Los Angeles and other Real-and-Imagined Places*, Blackwell, Cambridge.
- Spivak, G.C. (1988) 'Can the subaltern speak?' in G. Nelson and L. Grossberg, eds, *Marxism and the Interpretation of Culture*, Macmillan, London.
- Spivak, G.C. (1992) 'Teaching for the times', *MM1J Journal for the Mid-West Modern Language Association*, 25 (1), Spring.
- Tomlinson, J. (1999) *Globalization and Culture*, Polity, Cambridge.
- Tompkins, J., ed. (1980) *Reader Response Criticism: From Formalism to Poststructuralism*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Turner, G. (1994) *Making it National: Nationalism and Australian Popular Culture*, Allen & Unwin, Sydney.
- Turner, G. (1997) 'Two faces of Australian nationalism', *Sydney Morning Herald*, 25 January.
- Vickers, A. (1990) *Bali: Paradise Created*, Penguin, Ringwood.
- Wigeyesinghe, C. and Jackson, B. (2001) *New Perspectives on Racial Identity Development: A Theoretical and Practical Anthology*, New York University Press, New York.